

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie

Andragogika

AKULTURACE MIGRANTŮ

Acculturation of migrants

Magisterská diplomová práce

Jana Machalková

Vedoucí bakalářské diplomové práce: PhDr. Daniel Topinka, Ph.D.

Olomouc 2015

Prohlašuji, že jsem uvedenou práci vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a zdroje, které jsem použila.

V Olomouci dne 26. 3. 2015

.....

Obsah

1	ÚVOD	5
2	AKULTURACE – TEORETICKÉ POJETÍ	7
2.1	Akulturation a kultura.....	7
2.2	Enkulturation a akulturation	9
2.3	Adaptace	9
2.3.1	Adaptace, její podoby a prediktory.....	9
2.4	Asimilace a integrace	11
3	AKULTURAČNÍ SKUPINY A JEJICH ČLENOVÉ	14
3.1	Původní a nová kultura a jejich vzdálenost.....	14
3.2	Migranti.....	17
3.2.1	Dobrovolní a nedobrovolní migranti.....	17
3.2.2	Dočasní migranti	18
3.2.3	Původní obyvatelstvo a etnické skupiny v dominantní společnosti	18
3.2.4	Etnické skupiny	19
3.3	Kulturní, etnická a národní identita	19
4	AKULTURAČNÍ STRATEGIE A ORIENTACE	21
4.1	Akulturační strategie migrantů	21
4.2	Akulturační orientace dominantních společností a jejich kompatibilita s akulturačními strategiemi migrantů.....	23
5	INTEGRACE JAKO ŽÁDOUCÍ STRATEGIE?	27
5.1	Multikulturní společnosti.....	27
5.2	Je multikulturalismus výhodný?	28
5.2.1	Příklad z Kanady	29
5.2.2	Názory na multikulturalismus	31
5.3	Integrace a migranti.....	34
5.4	Doporučení	35
5.5	Kritika evropských zemí	36
5.6	Integrace v ČR	37
5.7	Nejdůležitější poznatky kapitoly o integraci	40
6	AKULTURACE A DUŠEVNÍ ZDRAVÍ MIGRANTŮ	41
6.1	Fáze akulturation	41
6.2	Akulturační stres	41

6.3	Faktory ovlivňující vztah mezi akulturací a duševním zdravím.....	42
6.3.1	Faktory na skupinové úrovni.....	42
6.3.2	Faktory na individuální úrovni	43
6.3.2.1	Pre-kontaktní charakteristiky.....	43
6.3.2.2	Faktory vznikající v průběhu akulturace	45
7	AKULTURACE A ANDRAGOGIKA	48
8	ZÁVĚR.....	51
	Anotace.....	52
	Seznam literatury a zdrojů.....	54
	Seznam příloh	58
	Ukázka grafického zpracování letáčku/bilboardů předvolební kampaně strany UKIP.....	59
	Rámec pro výzkum akulturace - proměnné.....	60
	Graf míry nezaměstnanosti členů a nečlenů EU v roce 2001	61

1 ÚVOD

S globalizací, která postupně propojuje celý svět v míře, kterou doposud lidstvo nezaznamenalo, roste počet lidí cestujících z jedné země do druhé. Migrace se stává celosvětovým fenoménem. Nedochozí jen k propojování trhů, ale i ke střetům kultur a ke konfliktům, které plynou ze vzájemného setkávání kulturně odlišných lidí a skupin. V médiích i mezi lidmi se vedou diskuze o kontroverzních tématech, jako je zahalování žen v evropských zemích nebo konkurence migrantů na trzích práce. O mnohých událostech jsou lidé informováni pouze z veřejnoprávních médií, což výrazně ovlivňuje jejich postoj (nejen) k daným událostem a odlišným kulturám. Některé evropské země podporovaly krátkodobou pracovní migraci (která se často proměňovala v dlouhodobou), ale dnes se stejné země jeví jako vůči migrantům nepřátelské. V některých zemích se imigranti aktivně podílejí na společenském dění a ekonomickém růstu země, zatímco v jiných zemích tvoří přistěhovalecké skupiny ghetta na okraji společnosti. V čem je rozdíl? V jednotlivých migrantech, jejich etnickém původu, členech přijímající společnosti, tím jak je definována integrační politika nebo snad v odlišnosti potkávajících se kultur?

Akulturační je termín, který souvisí se všemi uvedenými tématy. S rostoucím počtem migrujících, narůstá i význam porozumění tomu, co se vlastně děje, když se setkají kulturně odlišné skupiny a lidé. Akulturační je proces, který v tomto případě nastává. Je to proces, při kterém dochází ke změnám u obou skupin a během kterého se objevují konflikty a vzniká akulturační stres (který nemusí být nutně vnímán jako něco špatného). To, jak bude akulturační probíhat, bude mít vliv na její výsledek – sociokulturní a psychologickou adaptaci. Adaptace neznamená jen pozitivní „přizpůsobení se“ dominantní skupině. Určitým způsobem adaptace je totiž i vytvoření skupiny na okraji společnosti – separace a marginalizace. Při adaptaci v tomto vymezení často trpí jedinci, i společnost. Je tedy vhodné, aby akulturační probíhala tak, aby v jejím průběhu docházelo k co nejmenšímu počtu konfliktů a aby ve výsledku došlo k pozitivní adaptaci, která bude přínosem pro skupinu migrantů i většinovou společnost. Tato diplomová práce si klade otázku: Je možné akulturační migrancí andragogickou intervencí pozitivně ovlivnit? Cílem práce je porozumět akulturační jak z hlediska migrantů, tak z hlediska majoritních společností a odhalit faktory na obou stranách, které mají na akulturační vliv a tím odhalit i možnosti pozitivního ovlivňování procesu akulturační z perspektivy andragogiky. V průběhu práce budou pokládány argumenty pro vyvíjení takového úsilí a v závěru textu bude diskutována pozice andragogiky jako vědy ve vztahu k akulturační.

Práce je teoretická. Vychází z literatury, která se vztahuje k tématu, především ze zdrojů zahraničních, inspirovaných praxí zemí, kde jsou s akulturací migrantů dlouhodobé zkušenosti.

V rámci textu bude na akulturaci migrantů nahlíženo optikou interkulturní psychologie a budou rozlišovány koncepty asimilace, integrace, marginalizace a separace, které jsou zde vnímány jako samostatné akulturační strategie. Nebude však opomenuto ani sociologické pojetí, které předcházelo pojetí psychologickému. Akulturace má zásadní vliv na životy jednotlivců i skupin a k tomu je ovlivněna historií a politikou, a tak by nebylo vhodné studovat ji jen z pohledu jedné (ať už kterékoli) vědy. Aby byl obraz komplexní, je více než žádoucí, aby byla akulturace zasazena do kontextu více věd. Jedině tak je možné posoudit možnosti průběhu akulturace, vyvozovat závěry a případná opatření. Vždyť přece akulturace nemůže existovat bez individuálních aktérů (jednotlivců, jejich akcí a prožívání) a nemůže k ní dojít jen mezi jednotlivci (kteří v sobě samostatně nemohou nést kulturu).

2 AKULTURACE – TEORETICKÉ POJETÍ

Obsahem první kapitoly je vymezení akulturace a pojmů, které s akulturací souvisejí. Pozornost bude věnována zejména adaptaci, integraci a asimilaci, které bývají často zaměňovány nebo používány synonymně..

2.1 Akulturace a kultura

Pojem akulturace (acculturation) je odvozen od anglických slov kultura a akce (culture + action). Předpona ac- na začátku slova je obměnou latinského ad-, které znamená směrem k ve smyslu tendence. Již ze samotného slova je tedy zřejmé, že se jedná o aktivní proces, který bude úzce souviset s kulturou.

Akulturace byla poprvé definována americkým antropologem Robertem Redfieldem a jeho kolegy v roce 1936 jako fenomén, který nastává jako implikace přímého kontaktu dvou kulturně odlišných skupin, a v jehož důsledku dochází ke změnám v jedné nebo obou těchto skupinách (Berry et al. 2011). Antropologové, ale i sociologové, historici a političtí vědci na akulturaci nahlíželi jako na skupinový fenomén. Jedinci v tomto procesu však hrají velmi důležitou roli, což si uvědomili v polovině 90. let interkulturní psychologové, kteří se začali tématem akulturace v této době zabývat (Sam, Berry 2006). S tím se začaly objevovat nové definice, ve kterých je znát snaha o odlišení akulturace jako skupinového jevu a akulturace jedinců. Graves tak podle Berryho rozlišuje mezi akulturací (jako skupinovým fenoménem), kde probíhají změny v kultuře skupiny a *psychologickou akulturací*, která je změnou v psychice jedince (Berry 1997b).

Akulturace byla v čase a vědách definována a předefinována mnohokrát, tak jako dnes většina termínů. Například Brouček podle Průchy definuje akulturaci následovně: *„Akulturace je sociální proces, v němž dochází ke kulturním změnám trvalým stykem dvou nebo více kultur. Akulturace zahrnuje jak přebírání jedněch prvků z jiné kultury, tak vylučování jiných nebo jejich přetváření“* (Průcha 2010, s. 49). Já z této definice vycházet nebudu, protože se domnívám, že se nemusí jednat o trvalý styk.

Budu se raději držet definice J. W. Berryho, emeritního profesora psychologie na Queen's University v Kanadě, který je považován za zakladatele soudobých koncepcí akulturace a který se tomuto tématu věnuje od sedmdesátých let 20. století. Jeho koncepcí se budu v této práci vůbec nejvíce přidržovat. Předdeslaná definice tedy zní: *„Akulturace je proces kulturní a psychologické změny, ke kterému dochází na základě interkulturního kontaktu“* (Berry 2003 dle Berry 2006, s. 305). Toto vymezení akulturace je jasné a jednoduché, přesto jej o dva roky později Berry ještě vylepšil,

když zdůraznil duální složku procesu, v tom smyslu, že akulturace má vliv na obě skupiny, které jsou do ní zapojeny, tedy nejen na tu početnější. K tomu ještě více zdůraznil individuální složku akulturace. Výsledná definice tedy zní: „*Akulturace je duální proces kulturní a psychologické změny, ke kterému dochází v důsledku kontaktu mezi dvěma nebo více kulturními skupinami a jejich jednotlivými členy*“ (Berry 2005, s. 698). Tato definice si udržuje relativní jednoduchost, ale zároveň je komplexní. Proto z ní budu v práci vycházet.

Uvedená definice poukazuje na *změny kulturní a změny psychologické*. Na úrovni skupin (kulturní úroveň) se může jednat konkrétně o změny v sociální struktuře a institucích a na individuální (psychologické) úrovni jsou zahrnuty změny v repertoáru chování jako například ve stylu oblékání nebo stravovacích návycích. Je třeba mít neustále na mysli, že se jedná a vzájemně reciproční proces, na kterém se podílejí všechny zúčastněné strany. Ke změnám tedy dochází nejen u méně početné skupiny a jejich členů – migrantů - ale také u většinových společností, do kterých minoritní akulturační skupiny vkládají své zvyky, tradice, postoje, hodnoty aj. Proces akulturace probíhá po celou dobu vzájemného kontaktu kulturně odlišných skupin. Důsledky tohoto procesu však mohou trvat mnohem déle (Berry 2005, Berry et al. 2011).

Sam (2006) blíže popisuje akulturaci, když uvádí její *základní stavební kameny: kontakt, vzájemné ovlivňování a změnu*. Poukazuje na to, že pozornost je věnována kulturním změnám (změny v oblékání, stravovacích návycích, změny v hodnotových systémech nebo vyznávané víry daných společností), ale že se podle Berryho může jednat i o změny fyzické (budování zařízení pro azylanty), změny politické (změny v migrační politice), změny biologické (získání imunity vůči nákazám) a ekonomické (podílení se migrujících na ekonomice hostitelské země). Sam (2006) se pozastavuje nad tím, zda by se do akulturace měl zahrnovat i *nepřímý kontakt*, ke kterému dnes dochází velmi často zejména díky internetu, konkrétně např. během chatování, ale tuto otázku nechává prozatím otevřenou.

Kultura má na vývoj člověka a akulturaci zásadní vliv. Murphy definuje kulturu jako „*celistvý systém významů, hodnot a společenských norem, kterými se řídí členové dané společnosti a které prostřednictvím socializace předávají dalším generacím*“ (Průcha 2010, s. 46). Kultura se předává z generace na generaci především prostřednictvím socializace, během které se vytvářejí obecné i specifické vzorce chování. Tyto vzorce podporují přežití a vývoj lidského rodu. Jedná se o obecně uznávané standardy a idealizované normy, které jsou obrazem těžko nabytých znalostí předchozích generací, jak uvádí Marsella a Dash-Scheuer (1998).

2.2 Enkulturation a akulturation

Enkulturation je proces, během kterého se člověk stává kulturní osobou „... z nekulturního individua se stává integrální součástí kulturního společenství tím, že jedinec prostřednictvím socializačních mechanismů, především mechanismu interiorizace, přijímá kulturní hodnoty za své vlastní.“ (Matysová 2012, s. 25) Podle Rabušicové je enkulturation součástí socializace. Jedná se podle ní o „vědomé i nevědomé osvojování (internalizaci) kultury vlastní skupiny“ (Rabušicová 1991, s. 9). Akulturation se tedy od enkulturation liší především tím, že při akulturaci člověk přijímá (nebo nepřijímá) hodnoty a normy jiné, než vlastní skupiny. O to bude akulturation náročnější.

Berry si v článku o imigraci, akulturaci a adaptaci klade onu zásadní otázku: „co se stane s jedinci, kteří se vyvinou v jednom kulturním prostředí, když se pokusí žít v kulturním prostředí jiném?“ (Berry 1997b, s. 5). Je nyní zřejmé, že kultura velmi výrazně působí na vývoj jedince a Berry se ptá, zda je toto působení tak silné, že je až neměnné a že jedinec bude uplatňovat v původní skupině naučené vzorce chování, i když se objeví ve skupině jiné, nebo zda naopak své chování úplně změní a přizpůsobí novému prostředí (většinové společnosti). Berry dochází (jak se dá očekávat) k tomu, že pravdou je něco mezi těmito dvěma strategiemi, že v procesu akulturation existuje určitá kontinuita a zároveň určitá změna (Berry 1997b).

Z uvedeného vyplývá, že enkulturací, která je součástí socializace, si projde každý člověk, ale akulturation se bude dít pouze tehdy, přejde-li jedinec ze svého původního prostředí, do prostředí nového. To se děje zejména migruje-li daný jedinec geograficky, např. z jedné země do druhé¹. A právě tehdy se jedná o *akulturaci migrantů*, o které je tato práce.

2.3 Adaptace

Pojmy adaptace, asimilace a integrace se mohou zdát velmi podobné a v různých zdrojích se i zaměňují. Tato podkapitola se bude věnovat vysvětlení a vzájemnému odlišení těchto kategorií.

2.3.1 Adaptace, její podoby a prediktory

Adaptace je dlouhodobým výsledkem akulturation (pokud k ní dojde). Hovoříme-li o adaptaci, bavíme se o relativně stálých změnách (a to jak u jedince, tak u skupiny), které jsou výsledkem snahy vyrovnat se s výzvami akulturation. Jak bylo předesláno v úvodu, adaptace není nutně přizpůsobení se dominantní skupině. Adaptací je i

¹ K akulturaci jistě dochází, i když člověk zůstává geograficky na stejném místě, ale posune-li se např. jen vertikálně v sociální struktuře. Ony ty posuny spolu stejně velmi úzce souvisejí.

separace skupiny nebo jedince, která nastává v případě nezájmu migrantů o navazování vztahů s většinovou společností. Adaptací je i to, když se většinová společnost přizpůsobí jedinci/menšině (např. Berry 2005).

Adaptaci lze rozdělit na psychologickou a sociokulturní. *Psychologická adaptace* se týká zejména toho, jak se člověk celkově cítí. Berry vysvětluje, že se jedná o pocit dobrého celkového emočního a psychického stavu a absenci deprese a úzkosti (Berry et al. 2011) a jasné vědomí osobní a kulturní identity (Berry, 1997b). Oproti tomu k *sociokulturní adaptaci* dochází, když jedinec získá patřičné kulturní dovednosti, které jsou potřebné k životu v novém sociokulturním prostředí. Sledovány jsou školní výsledky nebo sociální kompetence (například v podobě schopnosti vyřídit denní záležitosti, zejména rodinného a pracovního života). Výše uvedené dvě podoby adaptace spolu úzce souvisejí, protože dochází-li např. k pozitivní interakci jedince se členy majoritní společnosti, tak se to odráží v jeho pocitu duševní pohody (Berry et al. 2011). Přes tuto závislost Berry doporučuje, aby se každá složka adaptace zkoumala odděleně, protože se mohou odehrávat nezávisle na sobě zejména v čase. Psychické problémy se většinou objeví velmi brzy (po střetnutí kultur) a s postupujícím časem mají spíše sestupnou tendenci, zatímco sociokulturní adaptace se typicky vyvíjí v čase lineárně (Berry 2005). Proto, budeme-li chtít porozumět jedincům, kteří procházejí akulturací, měli bychom mít na mysli, že existují tyto dvě složky adaptace a být schopni analyzovat, ve které složce je prostor ke zlepšení. To platí i v případě studia akulturačních skupin. Dalším důvodem k oddělenému studiu těchto dvou složek adaptace je to, že každá z nich má jiné prediktory. U psychologické adaptace se jedná např. o osobnostní charakteristiky, životní změny a sociální oporu. U sociokulturní adaptace má vliv např. znalost dané kultury a jejího jazyka, míra kontaktu s ní a kladné postoje ke skupinám v ní (Berry 2005). Adaptace je dlouhodobým výsledkem akulturace, který může být ve své konečné podobě pozitivní - člověk nebo skupina je dobře adaptován tak, že dokáže velmi dobře vést svůj nový život v rámci nového sociokulturního prostředí nebo negativní, kdy člověk nebo skupina nedokáže nebo nechce ve většinové společnosti žít a distancuje se (Berry 1997b). členové odmítají kulturní vliv dominantní skupiny a obracejí se raději k "tradičnímu" způsobu života v rámci své skupiny (Berry 2005).

Někteří čeští autoři používají termín adaptace jako synonymum termínu akulturace. Tak je tomu například v knize *Interkulturní psychologie* Jana Průchy, který místo označení „akulturační strategie“, používá označení „strategie adaptace“ (Průcha 2010, s. 97). Je pravděpodobné, že k tomuto zaměnění došlo v důsledku překládání anglického textu, kdy termín akulturace (acculturation) byl do češtiny přeložen jako adaptace.

2.4 Asimilace a integrace

Vymezení a odlišení termínů asimilace a integrace je komplikované zejména proto, že se tyto pojmy vyvíjely v různých vědách, které jsou si relativně blízké a jejichž poznatky bývají propojené. Zejména v sociologii a interkulturní psychologii. Někdy se stává, že jsou termíny asimilace a integrace vyjádřením toho samého, jindy je jejich význam zcela odlišný. Většinou se jedná o rozdíl mezi sociologickým a psychologickým pojetím.

Setkávání kultur bylo dříve předmětem zájmu historie, antropologie a sociologie. Sociologové se zajímali o fungování sociálního systému a přistupovali k akulturaci jako ke skupinovému fenoménu. Sociologové však nepoužívají pojem akulturace. Ten lze zaznamenat zejména v pojetí psychologů, kteří se dle Sama (2006) inspirovali antropologií. V sociologických vědách se ve spojitosti s migrací a způsoby vyrovnávání se se změnami, které nastávají při setkávání kultur, setkáváme nejčastěji s pojmem integrace. Termín integrace se v sociologii velmi dlouho vyvíjel a prošel mnoha érami. Vývoj začal se samotnými zakladateli sociologie, kteří se zajímali o to, jak společnost drží pohromadě, Émile Durkheimem a Karlem Marxem. Následovaly neméně důležité koncepce Talcotta Parsonse. Není možné v rámci této práce pojednávat o tomto vývoji a jednotlivých modelech integrace. Je však důležité, že v sociologii neexistuje jedna jediná definice integrace. Dle Boswicka a Heckmanna se v sociologii začala zkoumat integrace ve spojitosti s migrací ve dvacátých letech 19. století pod vlivem chicagské školy. Následně se objevuje několik modelů integrace, *kteří se shodují v tom, že očekávaným výsledkem integrace je asimilace*, kdy se imigranti a jejich potomci vzdávají své kultury a kompletně přizpůsobují společnosti, do které imigrovali (Boswick, Heckmann 2006). Autoři nepřímo kritizují evropské země, kde se dle nich význam asimilace posunul ještě dále, zejména v době zvýšeného nacionalismu na konci 19. a začátku 20. století, kdy koncept asimilace a asimilační politika vyjadřovaly snahu o vytvoření kulturně homogenního národa. Asimilace se tehdy pojila s etnocentrismem, kulturní supresí a používáním násilí k donucení přizpůsobení minoritních skupin. Asimilace je zde chápána jako (ideální) výsledek integrace. Také Drbohlav dnes vnímá asimilaci jako výsledek integrace. Podle něj je *„...preferovaným způsobem integrace migrantů (z pohledu českých občanů) asimilace“* (Drbohlav a kol. 2010, s. 98).

V interkulturní psychologii se však asimilace považuje za jednu z možných strategií a potažmo jeden z možných výsledků akulturace (ne integrace). V tomto pojetí, ze kterého bude vycházet i tato práce, existují čtyři akulturační strategie migrantů. Jedná se právě o asimilaci a integraci, dále pak o separaci a marginalizaci. K asimilaci dochází, pokud se migranti přizpůsobují dominantní společnosti bez snahy

o udržení vlastní kulturní tradice, čímž se tato podstatně liší od integrace, při které se migranti snaží udržet vlastní kulturu a zároveň se podílejí na životě dominantní společnosti. Jednotlivé strategie budou detailněji popsány ve třetí kapitole. Pro doplnění uvádím, že pojmy integrace a asimilace v tomto pojetí byly poprvé odlišeny Sommerlandem a Berryem v roce 1970 (Berry 2006a).

V případech, kdy sociologové uvažují o asimilaci jako výsledku integrace by se dalo říci, že integraci vnímají stejně, jako interkulturní psychologové vnímají akulturaci. U některých autorů se ale setkáváme s tím, že asimilaci a integraci považují za shodné pojmy. Např. Bernard a Mikešová uvádějí, že pojmy integrace a asimilace lze považovat za synonyma, i když integrace imigrantů není podle nich úplně jasně vymezená (Bernard, Mikešová 2014, s. 523 a 531).

Jednoduše: v sociologii se lze obvykle setkat s tím, že asimilace je považovaná za výsledek (nebo synonymum) integrace a v interkulturní psychologii se asimilace a integrace odlišují a považují se za jedny z možností (strategií) vyrovnávání se s procesem akulturace.

Mezi těmito pojetími existuje i jistá shoda: Dá se totiž říci, že *termíny integrace i asimilace ve spojení s migrací v sobě v sociologickém pojetí vždy nesou prvek začlenění imigranta do přijímající společnosti – a tento prvek v sobě nese i integrace a asimilace v pojetí interkulturní psychologie* (a v pojetí této práce). Lze tedy odvodit i to, že např. pojem integrační politika v sobě sice často zahrnuje snahu o asimilaci migrujících (jejich co největší přizpůsobení se bez výrazné podpory k udržování původní kultury), ale může stejně tak zahrnovat integraci migrantů, ve smyslu jejich zapojení do většinové společnosti a s podporou udržování jejich původní kultury.

Nelze rozhodně tvrdit, že některá terminologie je špatně a jiná dobře². Je ale důležité brát na vědomí odlišnosti v používání terminologie různými autory a odlišnosti v pojetí různých věd, aby se předcházelo nedorozuměním a nesprávným interpretacím textů a že následující text bude vycházet zejména z pohledu interkulturní psychologie a pojmy integrace a asimilace v něm budou rozeznávány jako dvě samostatné kategorie a jako možné způsoby akulturace.

Úvodní kapitola se zabývala vymezením termínu akulturace, která byla vymezena jako *„duální proces kulturní a psychologické změny, ke kterému dochází v důsledku kontaktu mezi dvěma nebo více kulturními skupinami a jejich jednotlivými členy“* (Berry 2005, s. 698). Dále se kapitola věnovala pojmům kultura, enkulturace a jejich odlišením od akulturace, ke které dochází jen v případě, kdy se jedinec dočasně

² I když Berry poukazuje na kritiku, která plyne z toho, že došlo k „obroušení“ pojmu akulturace, a že se nesprávně zaměňuje s pojmem asimilace (Berry 1997b).

nebo trvale ocitne v jiné společnosti, než v té, kde byl socializován. Následně byla vymezena adaptace jako možný výsledek akulturace, byly vysvětleny její možné podoby. V závěru kapitoly byl věnován prostor odlišením pojmů integrace a asimilace, a to zejména s přihlédnutím k rozdílným východiskům sociologie a interkulturní psychologie, z jejíhož pojetí, ve kterém jsou integrace a asimilace vnímány jako způsoby akulturace, bude vycházet následující text.

K akulturaci dochází, setkají-li se alespoň dvě kulturně odlišné skupiny. O těchto skupinách a jejich členech, kteří jsou objekty a zároveň subjekty akulturačního procesu, bude pojednávat následující kapitola.

3 AKULTURAČNÍ SKUPINY A JEJICH ČLENOVÉ

Tato kapitola se bude zabývat akulturačními skupinami a jejich členy. Nejedná se totiž jen o migranty samotné, kteří se na akulturaci podílejí, ale také o skupinu stávajících obyvatel daného území, která hraje důležitou roli v celém procesu akulturace.

3.1 Původní a nová kultura a jejich vzdálenost

V první kapitole jsem uvedla, že proces akulturace se odehrává v případě, že se setkají alespoň dvě skupiny – dvě odlišné kultury. Aby bylo možné porozumět tomuto procesu a jednotlivcům, kteří se na něm podílejí, je jasné, že musíme v první řadě porozumět kulturnímu prostředí, ze kterého pocházejí a umět jej porovnat s kulturním prostředím, ve kterém se snaží nyní žít. Pojem *kulturní distance* (culture distance) vyjadřuje kulturní vzdálenost těchto dvou prostředí. Jak je tato vzdálenost velká výrazně akulturaci ovlivňuje. Konflikty způsobené střetem velmi vzdálených kultur budou nabývat jiných rozměrů a podob než konflikty mezi kulturně blízkými skupinami. Nejedná se samozřejmě o vzdálenost geografickou. Kulturami se velmi podrobně zabývá Geer Hofstede, který vymezil dimenze, podle kterých lze odlišnosti kultur posuzovat. Jedná se o následující dimenze (Hofstede 1999, Hofstede Jonker, Verwaart 2010):

1. *Kolektivismus versus individualismus*

V kolektivistických společnostech (např. ve východní a jihozápadní Asii a Africe) je členství ve skupině přirozeným stavem bytí člověka. Je důležité udržovat harmonii a zájmy skupiny jsou považovány za důležitější než zájmy jedince. Dítě v takových společnostech vyrůstá většinou v rozšířené rodině a už v průběhu socializace se učí uvažovat v dimenzi „my“. Naopak ve společnostech individualistických (např. v USA, Austrálii a Velké Británii) je přirozeným stavem, že je člověk nezávislý a soběstačný a svoboda se cení. Lidé v takových kulturách otevřeně vyjadřují své názory, i když je to v nesouladu s ostatními. Dítě většinou vyrůstá v nukleární rodině a uvažuje o sobě jako o „já“.

2. *Velká versus malá vzdálenost moci*

Tato dimenze se týká dominance a autority a projevuje se třeba v tom jak lidé vzhlíží k autoritám. Jestliže jsou rodiče, učitelé, kněží a nadřizení velmi respektováni a očekává-li se od nich autokratické vedení, jedná se o velkou

vzdálenost moci (např. Čína, Indie, Rusko). Převažuje-li malá vzdálenost moci, nadřizení a podřizení se považují za víceméně rovné a to se projevuje např. tak, že podřizení vyžadují spíše konzultativní přístup nadřizených, než příkazy seshora (anglické a germánské země).

3. *Maskulinita versus feminita*

Muži jsou bojovnější než ženy a v maskulinních zemích je ideálem výkonná společnost, kde se silní (nejen muži) podporují. Například studenti s nejlepšími výsledky jsou odměňováni a jsou hrdí na to, že jsou nejlepší (USA, Velká Británie). Konflikt se v maskulinních kulturách řeší bojem, při kterém vyhrává ten silnější. Ve feminních společnostech (např. Holandsko) je ideálem péče o druhé a solidarita a vzájemná dohoda je nejužší formou řešení případného konfliktu.

4. *Velké a malé vyhýbání se nejistotě*

Tato dimenze je vyjádřením vyrovnávání se s neznámým. Některé země mají pevná (často psaná) pravidla. Co je dobré a špatné, vhodné a nevhodné je striktně vymezeno. To jsou země, kde je nejistota (často související s novým a neznámým) nežádoucí, tedy země s velkým vyhýbáním se nejistotě (např. Německo). Kultura s malým vyhýbáním se nejistotě se vyznačují tím, že jim nevádí poznávat cizí věci a lidi a nesnaží se nic přísně klasifikovat. Lidé jsou relaxovanější v komunikaci a objevování nového a zvědavost jsou pozitivně hodnoceny. Lidé v těchto kulturách jsou obecně šťastnější (např. Čína).

5. *Krátkodobá versus dlouhodobá orientace*

V některých kulturách se žije pro dnešek. Stáří se zde považuje za nežádoucí stav, který je ještě hodně daleko, spoření není tak důležité jako užívání si aktuálního momentu. Ekonomický růst je v těchto zemích spíše pomalý. Ve společnostech zaměřených na budoucnost se více plánuje, lidé jsou pragmatičtí a studenti často dobří v matematice, ekonomický růst zemí je zde většinou rychlý.

Hofstede se problematice kultur věnuje mnoho let a je považován za zakladatele interkulturního komparativního výzkumu. Model dimenzí kultur, který vymyslel a pomocí kterého je možné popsat a poměřovat různé kultury, pokrývá mnoho oblastí a zde uvedené informace jsou jen velmi základním vzhledem do této problematiky. Pro každého, kdo chce porozumět akulturaci v konkrétním prostředí a případně ji pozitivně ovlivňovat je znalost těchto dimenzí a schopnost porovnání zúčastněných kultur více než přínosná. Právě Hofstedeho dílo se může stát

východiskem pro poznání těchto relativně stabilních faktorů, které mají na akulturaci výrazný vliv.

Jak uvádí Berry, je nutné popsat kulturní charakteristiky původní společnosti, které si jedinci nesou do akulturačního procesu a porozumět tak (doslova) tomu, odkud jedinci přicházejí. Stanovit charakteristiky původního kulturního prostředí a ty následovně porovnat s rysy prostředí nového tak, aby vzniklo východisko pro určení kulturní distance. Čím je tato distance větší, tím bude akulturace složitější³ (Ward 2008, Průcha 2010). Jednoduše musíme porozumět oběma kulturám, které jsou v kontaktu, abychom byli schopni porozumět jejich členům (Berry 2005). Zároveň je ale třeba mít na zřeteli, jak upozorňují Ting-Toomey a Chung (2012), že kulturní hodnoty jako individualismus a kolektivismus jsou obecnými tendencemi převládajícími v dané společnosti, ale nevysvětlují chování všech členů těchto společností za každých okolností, protože na každého člověka mají vliv i jiné faktory jako třeba osobní zkušenosti nebo právě migrace v průběhu života. Dimenze individualismu a kolektivismu je dle Berryho pro akulturaci nejdůležitější, protože lidé enkulturovaní v individualistické společnosti mají tendenci se spíše separovat od majoritních společností, do kterých přicházejí, případně ani nemusejí mít zájem o udržování styků s lidmi ze svého původního společenství. Naopak jedinci pocházející z kolektivistických společností budou spíše vyhledávat sociální interakci, která je při akulturaci žádoucí, protože pomáhá pozitivní adaptaci, jak bylo popsáno v předchozí kapitole. Kagitcibasi (1998) se inspiruje Sampsonem a Slaterem, když poukazuje na kritiku dříve idealizovaného individualismu a samostatnosti u dětí v západní kultuře, který se proměnil až v negaci vzájemné závislosti a pospolitosti⁴. To ale dle Kagitcibasi jedinci nedává více síly. Naopak bez sociální opory skupiny se jedinec stává zranitelnějším vůči jakýmkoli vlivům z vnějšku (Kagitcibasi 1988). Z toho je zřejmé, že u lidí z individualistických kultur je vyšší šance, že akulturační proces bude problematický. Hofstede přímo propojuje maskulinitu s asimilací přistěhovalců a feminitu s jejich integrací (Hofstede 1999, s. 124).

Znalost kultur a jejich distancí pomáhá vyvarovat se tzv. *etnocentrismu*, což je „*tendence poznávat, hodnotit a interpretovat okolní svět jen z perspektivy kultury vlastního etnického společenství*“ (Průcha 2010, s. 47).

Při poznávání kulturních skupin nejde jen o kulturní charakteristiky a distanci těchto kultur. Důležité je i rozložení moci. Při akulturaci totiž bývá jedna skupina dominantní

³ Drbohlav popisuje kulturně-distanční hypotézu (dle Warda, Wooda, Landryho), kdy se předpokládá, že čím menší je vzdálenost mezi kulturami, tím pravděpodobněji budou vyhledávat vzájemnou komunikaci (Drbohlav a kol. 2010).

⁴ S tím souvisí otázka o tom, kam se ti migranti mají dnes vlastně zařadit, když je společnost tak individualizovaná, čehož si lze povšimnout např. u Topinky (2008).

(majoritní, většinová, hostitelská, přijímající) a druhá sub-dominantní / nedominantní (minoritní, menšinová, přistěhovalecká)⁵. Majoritní skupina nebývá jen (téměř vždy) početnější, ale má i větší – např. ekonomickou nebo politickou moc. Proto se v těchto skupinách a mezi jejími členy bude lišit rozložení vlivů a změn vyplývajících z akulturace, přičemž většinou to bude skupina s menším rozložením moci, u které dojde během tohoto procesu k více změnám.

Každá skupina se skládá z jednotlivých členů, kteří se vzájemně liší. Lze je částečně kategorizovat například na dlouhodobé nedobrovolné a dobrovolné imigranty, na krátkodobé nebo také přechodné migranty a turisty a nelze opomenout ani původní obyvatelstvo a etno-kulturní skupiny, které dlouhodobě žijí v přijímající společnosti.

3.2 Migranti

Migrant je dle UNESCO definován jako kdokoli, kdo dočasně nebo trvale žije na území země, ve které se nenarodil, a ke které získal významné sociální vazby (Learning to live together).

Migranty lze rozdělit dle dvou základních dimenzí, a to dle míry dobrovolnosti / nedobrovolnosti a krátkodobosti / dlouhodobosti setrvání v hostitelské kultuře. Ne každý se dostává do neznámého kulturního prostředí na základě dobrovolného rozhodnutí. Každého jednotlivce motivují ke změně kulturního prostředí jiné faktory a u každého z nich má setkání s novou kulturou jiný charakter (např. daný plánovanou a skutečnou délkou pobytu).

3.2.1 Dobrovolní a nedobrovolní migranti

Dobrovolní migranti jsou lidé, kteří se přestěhují z jednoho kulturního/národního prostředí do druhého a kteří tak činí na základě dobrovolného rozhodnutí (Berry a Kim 1998), *nucení migranti* jsou k migraci nuceni vnějšími podmínkami, které je často ohrožují, a tak je pro ně často přesunutí do jiné země jediným možným způsobem zachování života. Berry a Kim uvádějí definici azyllanta dle OSN jako člověka, který se kvůli strachu z možné persekuce na základě rasy, náboženství, národnosti, členství v určité skupině nebo politickým názorům, nachází mimo svou národní zemi a nemůže se nebo nechce se na základě tohoto strachu vrátit do země svého původu (Berry a Kim 1998).

Fáze rozhodování, zda a jak začít žít v nové kultuře, bude u dobrovolných a nedobrovolných migrujících také odlišná. U nedobrovolných budou v této fázi hrát (dle Ward a Richmond) důležitou roli tzv. „push faktory“, které jsou svou povahou spíše negativní a reaktivní - člověk např. opouští zemi z politických důvodů, kvůli kterým

⁵ Pojmy jsou v textu používány synonymně.

nemůže nadále v zemi žít (ač by chtěl). U imigrantů budou mít větší roli tzv. „pull faktory“. Ty jsou svou povahou naopak pozitivní a pro-aktivní - člověka přitahuje poznávání nového, někdy přímo konkrétní kultura, lepší kvalita života, vidina lepší práce atp. (Berry 2005, Ting-Toomey, Chung 2012). Podle Grinbergových nebudou nedobrovolní migranti trpět výčitkami svědomí z toho, že opustili své blízké a přátele tak, jako dobrovolní migranti, protože zachování jejich života bylo větší prioritou, což chápou jak oni sami, tak ti, kteří zůstali v původní zemi (Grinberg, Grinberg 1989). Na druhou stranu však bude pre-migrační fáze nedobrovolných migrantů často souviset s devastujícími zážitky, které migraci předcházely.

Někdy jsou nedobrovolní a dobrovolní imigranti považováni za dvě odlišné skupiny. Tyto skupiny lze však jednotně charakterizovat dlouhodobostí, případně trvalostí, pobytu. Pojednává-li se v rámci tohoto textu o imigrantech, jsou zahrnuti jak imigranti dobrovolní, tak imigranti nedobrovolní.

3.2.2 Dočasní migranti

Další skupina migrantů se od ostatních liší především tím, že migranti jsou v tomto případě ve střetu s dominantní kulturou na bázi dočasnosti (a většinou i dobrovolnosti) a za jasně daným účelem. Jedná se například o cizince, kteří jsou v přijímající zemi kvůli studiu, dočasné pracovníky, kteří přijeli za účelem splnění určité zakázky, diplomaty a zahraniční odborníky jako jsou výzkumní pracovníci, kteří přijeli poradit se specifickými aspekty domácího systému. Poslední uvedení jsou v překladu textu Denise O'Sullivan nazýváni kulturními cizinci (O'Sullivan 1996). Jak uvádí Ting-Toomey a Chung – dočasní migranti mají méně obav a akulturačních problémů než imigranti. Vědomí blízkého návratu zpět domů produkuje u nově příchozích jiné motivační faktory k tomu, aby se učili (nebo neučili) nové rituály, symboly a způsoby, které jsou v souladu s dominantní společností (Ting-Toomey, Chung 2012).

Ward (2008) přidává novou skupinu, a to *turisty* s tím, že turisté jsou často opomíjeni, ale že i oni procházejí určitou akulturací a stresem (nejen z cestování samotného) a k tomu také ovlivňují kulturu dominantní země. K tomu je počet turistů mnohonásobně vyšší, než počet migrantů a tak jsou dle Warda dobrým zdrojem pro studium prvotního interkulturního kontaktu.

3.2.3 Původní obyvatelstvo a etnické skupiny v dominantní společnosti

Původní obyvatelstvo a etnické skupiny jsou specifické tím, že lidé z těchto skupin jsou většinou „enkulturovaní“ na místě, kde se akulturace odehrává. Ale i na ně má akulturace vliv. Jak již bylo poznamenáno v první kapitole, více změn plynoucích z akulturace bude probíhat u skupin s menší (početní, politickou, ekonomickou) silou, což jsou většinou ti, kteří začnou žít v jiném prostředí (jiné zemi). V případě původního

obyvatelstva tomu může být naopak, a to zejména dochází-li ke kolonizaci jejich území. V takové situaci je akulturace více stresující pro obyvatelstvo, které de facto zůstává na svém území. Nejen, že je rozložení moci obrácené, ale k tomu se skupina původního obyvatelstva v této situaci nachází téměř vždy nedobrovolně. Berry uvádí známou Chancovu studii, která byla provedena v roce 1965, téměř deset let po tom, co byl v Severní Aljašce nainstalován vojenský radar. Radar byl nainstalován v době, kdy měla tamější vesnice Inuit jen sto obyvatel. Po nainstalování radaru začali společně pracovat původní obyvatelé s imigranty a do pěti let se převážná většina původně místních mužů přestala živit lovem a přešla do klasické placené dělnické a částečně kvalifikované práce, což mělo vliv na celou kulturu společnosti (Berry 1995). To je ukázkový příklad toho, že migranti mohou velmi zásadně ovlivnit život a kulturu přijímající společnosti.

Předmětem této práce je akulturace migrantů, a proto skupině původního obyvatelstva a jejich akulturaci v těchto „obrácených případech“ nebude věnována větší pozornost.

3.2.4 Etnické skupiny

Dominantní skupina má na akulturaci migrantů zásadní (ne-li největší) vliv. Tato skupina se neskládá jen ze svých původních obyvatel. Její součástí jsou i etnické skupiny, které během své existence současně s jinými kulturními skupinami (v kulturně plurální společnosti) udržovaly svou odlišnost. V některých případech se tyto skupiny ve společnosti usazovaly po mnoho let, jindy se může jednat o potomky dřívějších imigrantských vln (Sam, Berry 1997). Přikláním se k Wardovi (2008), který doporučuje dlouhodobě usazené etnické skupiny považovat za součást dominantní společnosti. Česká republika se považuje za multietnickou“ *Nepřispěly k tomu jen současné sociální procesy, jako je globalizace a nadnárodní migrace, ale z historického hlediska se jedná rovněž o výsledek etnokulturní skladby místních obyvatel českých měst a vesnic, která vždy bývala rozmanitá... přestože významná část místní židovské a romské populace byla za druhé světové války přinucena k odchodu nebo byla zlikvidována nacistickým režimem a přestože většina německých obyvatel byla z teritoria nově vzniklého Československa vzápětí po válce odsunuta, česká společnost svůj multietnický charakter úplně neztratila.*“ (Szaló, Hamar 2005, s. 67)

3.3 Kulturní, etnická a národní identita

Pokud vypadáme stejně jako lidé kolem nás a jsme „enkulturováni“ v dané společnosti, často si ani neuvědomíme svou *kulturní identitu*. K uvědomění kulturní identity může dojít, až při konfrontaci s jinou než „tou naší“ kulturou (Ting-Toomey, Chung 2012). Kulturní identita nemusí být stejná jako identita etnická. *Etnická identita*

souvisí s našimi předky. Ne všichni lidé jsou si svého etnického původu vědomi a tak je vědomí jejich etnické identity zcela zanedbatelné (Ting-Toomey, Chung 2012). Kulturní identita migranty psychologicky váže k původní kulturní skupině. Zatímco etnická identita je spíše statickou kategorií, kulturní identita zahrnuje určitou aktivitu (Berry 1991) třeba ve formě udržování styků s členy původní kultury.

Podle Liebkind (2006) je etnická identita tvořena historií a kulturou a vyjadřovaná mírou, do jaké míry se jedinec identifikuje jako člen určité etnické skupiny. Historii (etnicitu) a kulturu lze v tomto pojetí vnímat jako dvě dimenze etnické identity. Takto bude vnímána etnická identita v rámci této práce (také nazývána etnokulturní). Nebude v ní tedy rozlišováno mezi kulturní a etnickou identitou.

Národní identita je pak odrazem toho, do jaké míry se jedinec identifikuje s určitým národem.

Volba akulturačních strategií migrantů bude částečně záviset na tom, do jaké míry si chtějí udržovat svou etnickou a národní identitu a do jaké míry se budou chtít přizpůsobit kultuře přijímající společnosti.

Obsahem kapitoly o akulturačních skupinách bylo přiblížení jednotlivých aktérů akulturace, a to kulturních skupin dle jejich kulturních odlišností na základě Hofstedeho kulturních dimenzí a dle podílu jejich moci a jednotlivých členů těchto skupin: dobrovolných, nedobrovolných a dočasných imigrantů, turistů, původního obyvatelstva a etnických skupin v rámci dominantní skupiny. Pokusila jsem se přiblížit význam a vliv vědomí kulturní, etnické a národní identity na akulturaci migrantů. Předmětem další kapitoly budou jednotlivé akulturační strategie, které volí samotní migranti a akulturační strategie (orientace) dominantních společností.

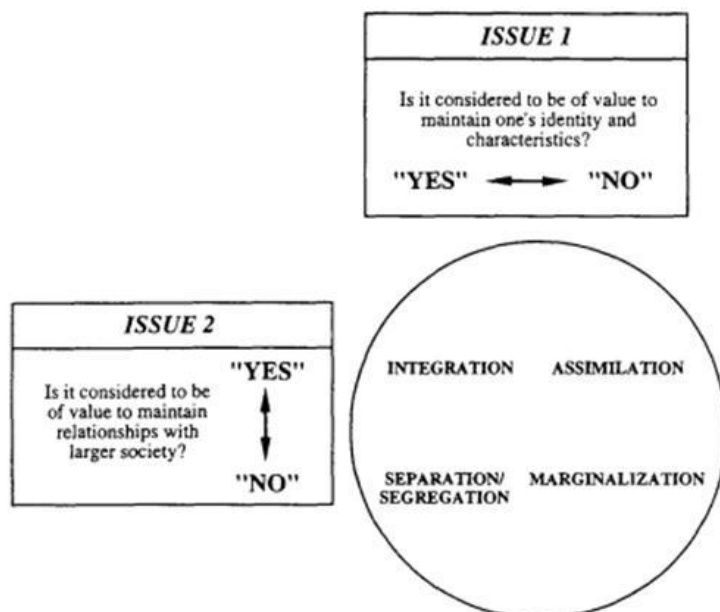
4 AKULTURAČNÍ STRATEGIE A ORIENTACE

Hovoříme-li o akulturaci migrantů, hledáme vlastně odpověď na základní otázku: Co se stane jedincům, kteří se vyvinou v jednom kulturním prostředí, když se pokusí žít v prostředí kulturně odlišném? (Berry 1997b) V první kapitole bylo naznačeno, že odpověď není zcela jednoznačná a tato kapitola se pokusí objasnit proč. Předmětem následujícího textu bude vymezit akulturační strategie migrantů a akulturační orientace majoritních společností a prokázat vzájemnou závislost těchto strategií. Není totiž jen na migrantech, jak bude akulturační proces probíhat a výsledná adaptace vypadat. Někdy nemohou migranti uplatnit preferovanou strategii akulturace, a to proto, že jim to akulturační prostředí nedovolí. První tedy k samotným migrantům a strategiím, jejichž volba je (alespoň částečně) v jejich kompetenci.

4.1 Akulturační strategie migrantů

Probíhá-li akulturace, mají na ni všichni její účastníci podíl. Migrantí musejí zvolit strategii akulturace. Berry (Berry 1997b, Berry, Kim 1998, Berry, 2006a) definoval čtyři akulturační strategie migrantů na základě dvou dimenzí. První dimenze je vyjádřena mírou *tendence k udržování vlastní kultury*. To znamená do jaké míry je pro migranty důležitá jejich etnická identita a jak moc usilují o její zachování. Druhá dimenze vyjadřuje *míru kontaktu a participace na životě majoritní společnosti*. Tedy to, zda a do jaké míry se migranti zapojují do života širší společnosti. Obrázek 1 (Berry, 1997b, s. 10) vyjadřuje – s ohledem na uvedené dimenze - čtyři akulturační strategie migrantů, kterými jsou integrace, asimilace, separace a asimilace (Berry 1997b, Berry, Kim 1998, Berry, 2006a):

Obr. 1. Akulturační strategie migrantů

Pokud mají migranti zájem o vztahy se členy většinové společnosti a podílejí-li se na životě dominantní kultury a zároveň si udržují kulturu svou, preferují strategii *integrace*.

Ke strategii *asimilace* dochází, když migranti nemají zájem o udržování vlastní kultury (opouštějí ji) a vyhledávají denní kontakt s dominantní kulturou, které se přizpůsobují.

Separace je opakem asimilace a děje se, když migranti nemají zájem o navazování a udržování kontaktů s majoritní společností a hodnotou pro ně je zachování vlastní kultury. K separaci může docházet z toho důvodu, že se skupina migrantů chce vyhnout kulturnímu konfliktu s dominantní skupinou (Berry 2005).

V případě, že je ze strany migranta malý zájem o vlastní kulturu a zároveň migrant nepociťuje ani neprojevuje zájem o vztahy se členy dominantní společnosti (často z důvodu exkluze nebo diskriminace), bude se strategie nazývat *marginalizace*. Tato strategie je charakterizována ztrátou kultury původní a jejím nenahrazením kulturou novou. To je často provázeno odsunutím na okraj společnosti spojeným s pocitem odcizení nebo dokonce ztrátou identity. Marginalizace bývá spojována s dysfunkčním a deviantním chováním (delikty, zneužívání omamných látek ap.) (Berry 2005).

Ward (2008) akulturační strategie migrantů výstižně shrnuje v jedné větě: „Akulturující se“ jedinci se mohou orientovat směrem ke své původní skupině, směrem k dominantní společnosti, k oběma nebo ani k jedné.

Lalonde a Cameron a Moghaddam soudí, že Integrace i separace jsou kolektivistické strategie, asimilace je více individualistická (Berry 2006a) a marginalizace je samozřejmě nejvíce individualistická, což souvisí s kulturními dimenzemi popsány v kapitole 3.

Zda si migrant vybere tu či onu strategii je podmíněno mnoha faktory a k tomu se volená strategie může měnit v čase nebo na základě aktuální situace (Sam, Berry 1997). Imigranti mohou dle Beryho (2006) mezi sebou různé strategie kombinovat. Když je většinová společnost netolerantní k jiným kulturám, mohou se migranti v sociálním životě (ve školách, úřadech apod.) přiklánět spíše k asimilační strategii, ale v soukromém životě (v rodině) spíše strategii separace. Tak dochází k vzájemnému promíchávání a obměňování těchto strategií takovým způsobem, který umožňuje zdokonalovat život v obou sférách (soukromé i veřejné) (Berry 2006). Změna původně

zamýšlené akulturační strategie, může být reakcí na preferované a uplatňované akulturační orientace přijímající společnosti.

Výběr a uplatnění určité strategie bude hrát velmi významnou roli při akulturačním stresu, který bude blíže charakterizován v kapitole 6.

4.2 Akulturační orientace dominantních společností a jejich kompatibilita s akulturačními strategiemi migrantů

Tendence migranta k uplatnění určité strategie nemusí být vždy naplněna. Akulturační proces se odehrává v prostředí dominantní kultury, jejíž strategie podporují nebo brání určitým akulturačním strategiím migrantů. Společnosti mohou zaujímat čtyři postoje vůči migrantům – akulturační orientace (Berry 1997b, Berry, Kim 1998, Berry, 2006a):

Multikulturalismus převládá ve společnostech, kde se akceptuje kulturní pluralita jako důsledek migrace a kde se podporuje kontinuita kulturní diverzity. Je třeba rozlišovat mezi kulturně-plurálními zeměmi a zeměmi, kde se uplatňuje multikulturalismus. Kulturně-plurální je každá země, na jejímž území žije více etnických skupin (tedy téměř všechny země). Multikulturní jsou jen ty země, ve kterých se různými nástroji podporuje multikulturalismus a kde je tato kulturní pluralita pozitivně přijímána většinovou společností. V multikulturních zemích se vyhledává a udržuje kulturní diverzita kupříkladu tím, že se podporuje podílení se migrantů na denním životě majoritní společnosti a zároveň se podporuje udržování jejich původní kultury (Berry et al. 2011).

Volí-li migrant strategii integrace, pak tu bude možné uplatnit pouze v multikulturně orientované společnosti. K uplatnění této strategie musí existovat mezi oběma (všemi) skupinami vzájemný kompromis, který zahrnuje přijetí toho, že každý má právo žít jako kulturně odlišný člověk / skupina. Členové nedominantní skupiny musí akceptovat základní hodnoty dominantní společnosti a zároveň dominantní společnost musí být připravena přizpůsobit národní instituce (např. vzdělávání, zdravotní péči a zaměstnávání) tak, aby bylo možné pokrýt potřeby všech skupin, které žijí společně v plurální společnosti (Berry, 1997b). Tato strategie se jeví ve všech směrech jako nejlepší a budu se jí proto podrobně věnovat v kapitole 5.

Pokud členové dominantní společnosti obecně očekávají, že se jí migranti plně přizpůsobí a vzdají se své původní kultury, tedy očekávají, že migranti budou volit strategii asimilace, bude tato společnost podporovat tendenci k tzv. *melting pot*

(tavícího kotlíku)⁶, kdy bude docházet k „přetavování“ kultur. V případě asimilace se jedná o takové přetavování, že se imigranti přizpůsobují přijímající společnosti. Průcha (2010, s. 50) uvádí jako příklad nynější kulturu USA, která dle něj vznikla právě tímto způsobem. Míchaly se v ní kultury „Irů, Britů, Němců, Italů, Slovanů a jiných evropských a neevropských etnik přistěhovalců“ až po několika staletích takového „přetavování“ vznikla současná specificky americká kultura. Berry apeluje na to, že pokud většinová společnost příliš vehementně usiluje o asimilaci migrantů, tak se tato tendence stává spíše papiňákem (*pressure cooker*), což může nakonec vést k tomu, že migranti raději zvolí strategii separace (Berry 2005), která je kompatibilní se strategií segregace.

Strategie *segregace* je uplatňována dominantní společností tak, že „nepustí“ migranty do společenského dění a dala by se vyjádřit rčením „Jen ať zůstanou na svém místě“, tak jako tomu bylo např. u otroků (Berry, Kim 1998). Společnost v tomto případě neočekává, že imigranti opustí svou původní kulturu, aby se mohli podílet na životě většinové společnosti a ani jejich podílení se nepodporuje.

Posledním, dominantní společností zaujímaným, postojem je strategie *exkluze*, která je kompatibilní se strategií marginalizace, kdy migrant ztratí kulturu svou a zároveň se mu nepodaří (není mu umožněno) přijmout kulturu novou. Berry soudí, že k marginalizaci může dojít v případě, kdy většinová společnost silně prosazuje asimilacionismus (kulturní stínování) a segregaci (Berry, 1997b). V tomto případě migrant zůstává „úplně sám“.

Bernard a Mikešová (2014) uvádějí dělení evropských států, dle zaujímaných postojů vůči imigrantům a jejich migrační a integrační politiky. Konkrétně se jedná o anglosaský a skandinávský model, který klade důraz na multikulturalismus a soužití etnických skupin, model francouzský, kde je preferovaná asimilace cizinců a model německý, kde se upřednostňuje krátkodobá migrace a kde se tedy neusiluje o integraci. Německý model je nejvíce diskriminační a migranti mají jen minimální možnosti začlenit se do hostitelské společnosti (Bernard, Mikešová 2014).

Ting-Toomey a Chung věnují pozornost i dalším faktorům, které hrají roli ve většinových společnostech a akulturačních orientacích. Jedním z nich je dle Puentha, Giles & Young aktuální socioekonomická situace dané země. V časech, kdy země ekonomicky prospívá se zdá, že jsou lidé vůči nově přichozím imigrantům vstřícnější. Když se ale ekonomické podmínky zhorší, stane se pro původní členy většinové

⁶ Někdy se namísto označení tavící kotlík používá označení „salátová mísa“ nebo kulturní mozaika, což má vyjadřovat skutečnost, že se kultury nemusí přetavit v homogenní celek. V takovém pojetí už by označení spíše odpovídalo multikulturalismu - např. Wulandari.

společnosti udržení práce problematické a právě migranti jsou často obviňováni z přetrvávajících ekonomických problémů. Ti pak mohou být vnímáni jako ti, kteří berou původním obyvatelům práci nebo vyhlídky na povýšení. Ani akulturační orientace dominantních společností nejsou tedy neměnné. Převládající multikulturalismus a pozitivní přijímání imigrantů v době hospodářského růstu se v době ekonomické recese může výrazně změnit. V dříve pro-imigrantsky orientované Velké Británii v roce 2014 vyhrála volby do Evropského parlamentu euroskeptická pravicová strana UKIP (UK Independence Party), která je výrazně zaměřená proti imigraci (např. proti zaměstnávání imigrantů, pro omezení vstupu počtu imigrantů do UK, případně jen za určitých podmínek – např. kvalifikace). Stalo se tak po více než sto letech, že volby v UK vyhrála jiná než labouristická nebo konzervativní strana.⁷ A tak imigrace ovlivnila politiku i celkovou atmosféru země.

Je zřejmé, že akulturační orientace dominantních společností jsou minimálně stejně důležité jako akulturační preference migrantů a že pokud většinové společnosti budou vůči imigrantům zaujímat přátelský postoj, bude mít akulturace mnohem pravděpodobněji nekonfliktní průběh a ve výsledku častěji dojde k pozitivní adaptaci. Migranti nemohou uplatnit strategii integrace ve společnostech, které tuto strategii nepodporují a nelze tedy ani v tomto případě integraci od migrujících očekávat.

Jednotlivé strategie a jejich vzájemná kompatibilita jsou vyjádřeny v tabulce 1.

Tabulka 1 Strategie, orientace a jejich kompatibilita

Dimenze 1 ↓	Dimenze 2 →	Udržování vlastní kultury (Je pro jedince důležité zachování vlastního kulturního dědictví a identity?)	Výsledek (strategie akulturace volená migrantem)	Kompatibilní strategie (akulturační orientace) dominantní společnosti
Participace (Je pro jedince důležité podílet se na kulturních interakcích v dominantní společnosti / vyhledává vztahy v dominantní skupině)?	ANO	ANO	Integrace	Multikulturalismus
	ANO	NE	Asimilace	Melting pod / pressure cooker
	NE	ANO	Separace	Segregace
	ANO	NE	Marginalizace	Exluze

Pokud není akulturační strategie migranta v souladu s akulturační orientací dominantní společnosti, bude přirozeně docházet k vyšší míře akulturačního stresu, který se pojí s frustrací z nemožnosti uplatnění preferované strategie.

⁷ Nutno podotknout, že významnou roli zde hrál vstup Rumunska a Bulharska do Evropské Unie v roce 2007, který současně s ekonomickou krizí výrazně ovlivnil postoje občanů Velké Británie. Nicméně to neomlouvá podporu diskriminačního chování stranou UKIP. Ukázka některých grafických zpracování letáčku/bilboardů předvolební kampaně strany UKIP je přílohou č.1. Některé z nich působily natolik diskriminačně (až vulgárně), že by je nebylo vhodné v této práci prezentovat.

O tom, jak se akulturace bude nakonec dít, rozhoduje mnoho faktorů, o kterých je průběžně pojednáno v této práci, případně je možné nahlédnout do grafického znázornění v příloze č. 2: Rámec pro výzkum akulturace – proměnné.

Tato kapitola pojednávala o akulturačních strategiích migrantů a akulturačních orientacích dominantních společností. Mezi akulturační strategie migrantů patří integrace, asimilace, separace a marginalizace. Tyto strategie byly rozlišeny na základě dvou dimenzí, konkrétně se jednalo o dimenzi participace (jakou hodnotu má pro jedince / skupinu podílení se na aktivitách a sociálním kontaktu s majoritní společností) a dimenzi udržování vlastní kultury (do jaké míry je pro jedince / akulturovanou skupinu důležité udržování vlastní kultury). Následně jsem se zabývala akulturačními orientacemi dominantních společností. Jmenovitě se jednalo o multikulturalismus, melting pot / pressure cooker, segregaci a exuzi. Vysvětlila jsem, že migrantem preferovaná strategie nemusí být vždy uplatněna, což se stává zejména v případě, že si tato strategie odporuje s akulturační orientací dominantní společnosti. Pro přehlednost jsem v tabulce znázornila vzájemné propojení akulturačních strategií migrantů a akulturačních orientací dominantních společností. Zmínila jsem, že za nejvhodnější strategii se obecně považuje integrace a o té bude podrobně pojednávat následující kapitola.

5 INTEGRACE JAKO ŽÁDOUCÍ STRATEGIE?

Obsahem předchozí kapitoly bylo vysvětlení možných strategií ze strany migrantů a ze strany dominantních společností a jejich vzájemné kompatibility. Tato kapitola bude zaměřena na jednu z nich – integraci, která je kompatibilní s multikulturalismem. Také asimilace bude popisována v této kapitole, zejména z toho důvodu, že si je s integrací blízká tím, že se migranti (volí-li jednu z těchto strategií) mají zájem podílet na životě většinové společnosti, ale také proto, že jsou tyto dvě strategie někdy zaměňovány.

5.1 Multikulturní společnosti

Integrace, jak byla popsána v předchozí kapitole, bývá migranty preferovanou akulturační strategií v případě, že se chtějí aktivně podílet na životě dominantní společnosti a zároveň udržovat svou původní kulturní identitu. K integraci ovšem může dojít jen tehdy, podporuje-li přijímající společnost ideu multikulturalismu a tomu odpovídají nejen postoje členů majoritní skupiny, ale i politika dané země - např. v podobě státních institucí, kde je rozmanitost akceptována jako součást života. Takové společnosti se nesnaží eliminovat kulturní diverzitu tím, že by imigranty nutili se zcela přizpůsobit (asimilovat v pravém slova smyslu) a nesnaží se imigranty ani oddělit či vyloučit ze svého společenství (separace, marginalizace) (Berry 1997b). Předpokladem multikulturalismu jsou dle Kalin a Berryho akceptace diverzity, pozitivní vztahy mezi kulturními skupinami a vnímané pouto k nebo identifikace s většinovou společností (Berry, 1997b). Důležitá je i co nejmenší přítomnost negativních stereotypů, předsudků a diskriminace.

Stereotypy jsou postoje, ke kterým může docházet na základě příslušnosti objektu k určité skupině. Jedná se o určité zobecnění a zjednodušení – přisuzování určitých charakteristik – lidem z určité skupiny. Národní stereotypy „*vyjadřují typické mínění příslušníků jednoho etnika o příslušnících jiného etnika*“ (Průcha 2010, s. 116). Stereotypy nemusí být negativního charakteru. Běžné jsou i pozitivní a neškodné stereotypy. Všechny druhy stereotypů mohou ovlivňovat akulturaci migrantů.

Výraznější vliv budou mít předsudky v dané společnosti. *Předsudek* je dle Allporta (většinou negativní) postoj, který je výsledkem nesprávného zevšeobecnění. Ten, na koho je předsudek zaměřen, se nachází v pozici znevýhodněného a to bez svého přičinění (Matysová 2012). Ivanová a kol se inspirovaly Šiškovou a Jandourkem, když popisují předsudek jako „*zvláštní komplex v podstatě nezdůvodněných postojů a stanovisek, které si lidé osvojují docela nenápadně pod vlivem prostředí, nebo je převezmou od nějaké 'authority'*. *Předsudky jsou vlastně laciné berličky, s jejichž pomocí*

lze docela snadno překonávat obtíže, které provázejí formování vlastního názoru na něco, co se poněkud vymyká našemu zaběhnutému vidění okolního světa“ (Ivanová a kol. 2005, 31). Podle Průchy mají předsudky „silný emocionální náboj“, ale racionální obsah je v nich často potlačen, přenos probíhá z generace na generaci a lze je jen velmi těžko změnit (Průcha 2010, s. 67). V úvodu zmíněná média podporují předsudky: „zkreslený mediální obraz o etnické skupině podporuje v očích veřejnosti šablonovité a zjednodušené představy, o těch druhých“ (Urban, Dubský, Murdza 2011, s. 204). Z uvedeného lze odvodit, že pokud někdo vytváří o skupinách nebo příslušnících určitých skupin soudy, které nejsou založeny na osobní zkušenosti, pak jsou tyto soudy výsledkem předsudků.⁸ Matysová se domnívá, že podle Nixe „existují empiricky prokázané hypotézy o tom, že obecně méně předsudků mají ženy proti mužům, vzdělaní lidé proti méně vzdělaným a lidé s interkulturní zkušeností“ (Matysová 2012, s. 27).

K *diskriminaci* dochází až v případě, že se projeví behaviorální složka negativního postoje, tedy dojde k chování, které znevýhodňuje určitého jedince (přímá diskriminace) nebo skupinu (nepřímá diskriminace) z důvodu etnického původu, věku, rasy, pohlaví, náboženství, zdravotního postižení, sexuální orientace, rodinného stavu, jazyka aj. (Matysová 2012). Předsudek často předchází diskriminaci, ale není to pravidlem.

Pokud v přijímající společnosti existuje velká míra předsudků (které jsou případně podporovány médii), pak to bude mít negativní dopad na integraci imigrantů. Zjednodušeně: velká míra předsudků a diskriminace na území imigrace, znemožňuje uplatnění integrační strategie imigranty při procesu akulturace. Postoje k migrantům jsou ovlivněny i vzdáleností kultur (kulturní distancí), která byla popsána ve druhé kapitole. Čím větší je míra rozdílnosti mezi kulturami, tím větší je předpoklad k tomu, že budou imigranti přijímáni negativně (Průcha 2010).

5.2 Je multikulturalismus výhodný?

K tomu, aby mohla být imigranty dlouhodobě uplatňována strategie integrace, bude třeba výrazného přizpůsobení ze strany majoritních společností a to tak, aby se co nejvíce podporovala myšlenka multikulturalismu. Přizpůsobení se může týkat např. sociálních institucí, jako jsou školy, zdravotnická zařízení, ale i politických institucí (např. získávání občanského statusu v té které zemi). V otázkách pracovního života se může jednat o politiku zaměstnanosti, ale i o život v organizacích. Chceme-li, aby se imigranti podíleli na ekonomickém rozvoji země, je nutné, aby se mohli zařadit do

⁸ Drbohlav popisuje kontaktní hypotézu dle Allporta, kdy s mírou kontaktu majoritní a minoritní skupiny dochází k poklesu předsudků vůči cizincům (Drbohlav a kol. 2010).

pracovního života a tím se podílet na růstu ekonomiky nejen svou prací, ale i spotřebou v rámci většinové společnosti.

Na otázku, proč by jakákoli země měla dělat změny vedoucí k umožnění integrace migrantů, snad odpoví následující řádky.

5.2.1 Příklad z Kanady

V následujícím textu se budu inspirovat Berryho dílem o sociálně-psychologických nákladech a ziscích multikulturalismu. Práce z roku 1991 se zabývá vztahy v typicky multikulturní Kanadě, kde byla v 80. letech vládou přijata výslovně kulturně-plurální politika a kde existují programy výrazně podporující kulturní a jazykovou pluralitu země. Pozitiva kulturní diverzity jsou v Kanadě vnímána jako převládající nad negativy (Berry 1998). Podle Rodrigueze (2010) neexistuje dokonce v Kanadě moc velký smysl pro rozlišování mezi minoritní a majoritní skupinou. Lidé se s Kanadou identifikují bez toho, aby se vzdávali své etnické identity, když sami sebe definují vyjádřením své duální identity: jednoduše se nazvou např. čínským nebo indickým Kanadánem.

Multikulturalismus v Kanadě je snahou o eliminaci psychologických a sociálních patologií, které vznikají v případě marginalizace (exluze) minoritních skupin (Berry 1998). Právě podpora integrace vede ke snížení počtu etnických skupin, které by byly odsunuty na okraj společnosti a tvořily tak segregované enklávy.

Multikulturalismus je v Kanadě veřejně uznávanou a navenek proklamovanou politikou. Podporuje se kolektivistické podílení se na záležitostech dominantní společnosti a zároveň se podporuje udržování vztahů s ostatními členy původní etnické skupiny, ale i skupin mezi sebou. Berry soudí, že se tak klade důraz na kvalitu lidských vztahů, svobodu osobní volby, lidská práva a rovnost. To se pak projevuje v harmonii mezi kolektivními a individuálními právy, kdy preference životního stylu dominantní společnosti nehatí životní šance členů minoritních skupin. Taková politika je dle Berryho názoru důkazem toho, že je v Kanadě věnována pozornost mezilidským vztahům a absence této (multikulturní) politiky by pravděpodobně signalizovala pravý opak. Berry zastává názor, že přinejmenším jsou si lidé díky takovému přístupu vědomi toho, že jejich etnokulturní a individuální potřeby nejsou ignorovány. To může z psychologického hlediska výrazně přispívat k pocitu bezpečí, což má zásadní vliv na pozitivní lidské vztahy (Berry 1998). Tato politika také slouží jako preventivní opatření: udržuje kladné vztahy a pozitivní adaptaci migrantů, raději než aby se čekalo, až se objeví problémy. Záměrem je dát každému člověku (bez ohledu na to, zda se řadí k majoritní nebo minoritní společnosti) místo a pocit, že je součástí kanadské společnosti, což zase psychologicky podporuje pocit bezpečí. Kromě toho

prostřednictvím multikulturalismu Kanada demonstruje soulad a naplňování mezinárodního závazku respektování lidských práv (Berry 1998).

Další pozitivum kanadského multikulturalismu Berry vyjadřuje kvótou: „rozmanitost je zdrojem“ a vysvětluje teorii systémové biologie: čím větší je variabilita v rámci populace, tím větší je její kapacita k efektivnímu vyrovnávání se s měnícími se podmínkami. Homogenní populace (o kterou se usiluje při asimilaci), přichází o rozsah alternativ. Jednoduše řečeno: „Adaptace je nepřitelem adaptability“ (Berry 1998). V sociálních systémech homogenita redukuje schopnost společností a institucí pružně reagovat na změny, zatímco rozmanitost nabízí velký rozsah možností. Právě díky rozmanitosti je podle Berryho posílena role Kanady v oblasti mezinárodních diplomatických a politických událostí. Populace Kanady je diverzifikovaná kulturně, jazykově, nábožensky i ve vnímání hodnot a díky této rozmanitosti je pro občany zde žijící jednodušší porozumět událostem, které se dějí v ostatních zemích. Když Kanadčané „vyjedou do světa“ (např. za prací) dokážou se snadno přizpůsobit novým kulturním podmínkám. Kanadská vláda zdůrazňuje výhody udržování kulturní a etnické rozmanitosti v pracovní sféře, zejména pro oblast mezinárodního obchodu. Znalost kulturních rozdílů ve vyjednávacím stylu a subtilních odlišností v interpersonálních vztazích může být v těchto vztazích zásadní (Berry 1998).

Berry, na základě zkušeností z Kanady, uvádí pádné důvody pro prosazování multikulturalismu, ale aby jeho práce nebyla jednostranná, zmiňuje i *náklady multikulturalismu*. Jsou to za prvé *ekonomické náklady* v podobě výdajů na zavádění multikulturních programů a politiky. Tvrzení, že multikulturalismus je nákladný, ale Berry shazuje s tím, že je prokázáno, že v případě tzv. ekonomických argumentů se jedná o snahu racionálního podložení hluboce zakořeněné bigotnosti, jednodušeji řečeno o nenápadnou nebo symbolickou formu předsudku a tak by se k takovým argumentům mělo dle Berryho i přistupovat (Berry 1998).

Druhým uvedeným negativem je *zvýšení potenciálu pro výskyt etnické a rasové diskriminace a nerovnosti*. To by mělo vyplývat z toho, že jsou lidé vybízeni k tomu, aby zůstávali odlišnými (aby si zachovávali svou původní etnickou identitu). Jenže obavy z podpory nerovnosti nejsou dle Berryho opět odůvodněné, protože diskriminace a předsudky nejsou v multikulturních společnostech, kde je jedním z hlavních cílů vzájemná tolerance jejich členů, připouštěny. (Berry 1998)

Potenciál pro výskyt rozpolcenosti a snížení národní pospolitosti je další zde uvedenou nevýhodou multikulturalismu, ale vzápětí je uvedeno, že bylo prokázáno, že mezi udržováním národní pospolitosti a multikulturalismem není rozpor (Kalin a Berry 1983 dle Berry 1998). Kalin a Berry potvrdili, že na sociální úrovni nemá duální identita

migrantů negativní důsledky, totiž že vědomí duální identity u imigrantů nesnižuje pocit závazku vůči dané zemi – v tomto případě vůči Kanadě (Sam, Berry 1997). Lidé ve společnostech, kde se k imigrantům zaujímá obecně spíše negativní postoj, často argumentují tím, že se bojí o ztrátu své kultury, avšak je možné, že právě pronikání jiných kultur může být důvodem k posílení kultury majoritní společnosti? Nechám otázku otevřenou. Mohla by být zajímavou výzkumnou otázkou v tomto poli.

Celkově vzato, dle Berryho, výhody multikulturalismu výrazně převyšují nad nevýhodami a přechod z politiky zaměřené na udržování jednotlivých skupin, na politiku podporující kontakt a participaci, který proběhl v Kanadě v sedmdesátých letech, pravděpodobně výrazně omezil etnocentrismus (který Berry považuje za opak tolerance). Berry soudí, že žádná jiná strategie nebyla nikdy ve světě tak úspěšná a že kdyby se v Kanadě pokusili o zavedení jiné politiky (např. prosazování asimilace), pravděpodobně se to setkalo s velkým odporem. Multikulturalismus umožňující integraci migrantů zvyšuje potenciál pro pocit bezpečí a toleranci a snižuje potenciál stresu a přináší sociální a psychologické výhody, o čemž svědčí obrovské množství literatury, která pravděpodobně ob stojí i v budoucích výzkumech (Berry 1998). Psychologické podmínky, které jsou základem pro úspěšné fungování multikulturní společnosti, jsou v multikulturní politice Kanady zakomponovány a obecně uskutečňovány v rámci různých programů. Jedná se zejména o podmínku poskytování pocitu kulturního bezpečí pro ty, kdo si přejí udržovat určitý stupeň kulturní odlišnosti a zároveň podmínku poskytování příležitostí k tomu, aby se všichni mohli stejnou měrou podílet na ekonomickém a politickém životě národa, přičemž jedna podmínka není naplňována na úkor druhé a pokud jsou obě naplněny současně, je možné, že se podaří naplnit i nejvýznamnější politický cíl: dosáhnout tolerantní společnosti, ve které existuje kulturní prostor pro všechny a kde vládne vzájemná tolerance ve všech oblastech života kanadského obyvatelstva (Berry 1997a).

Je patrné, že se Berry jednoznačně přiklání k multikulturalismu jako k nejlepší možné orientaci dominantních společností. Berry připouští, že i separace migrantů může přinášet určité výhody a je dle něj lepší ji migrantům umožnit, než je nutit k asimilaci. Exluzi pak Berry považuje za zcela nevhodnou strategii (Berry 2006). Ačkoli je Berry pravděpodobně nejuznávanějším badatelem v této oblasti a považuje se za zakladatele soudobých koncepcí akulturace, je více než vhodné uvést i názory jiných vědců.

5.2.2 Názory na multikulturalismus

Rodríguez-García, který rozlišuje mezi asimilacionismem (Francie) a multikulturalismem (Kanada, USA, UK), kritizuje oba tyto modely pro jejich neúspěšnost, jejímž důkazem jsou dle něj některé události - např. ve Francii - šátková

aféra a v UK - bombové útoky 7. července 2005⁹. Nicméně sám autor přiznává, že neexistuje ani jeden integrační model, který by byl ideální a který by se dal použít ve všech zemích. Na rozdíl od Berryho se tak jednoznačně nepřiklání k multikulturalismu a uvádí obavy mnohých vědců (Murray, Silverman, Grillo,...) z toho, že multikulturalismus může vést k vytvoření paralelních společností a ohrozit tak sociální soudržnost dané společnosti (Rodriguez-García 2010). Přes uvedenou kritiku se však autor nakonec přiklání k multikulturalismu jako k nejlepší možné strategii. Rodriguez souhlasí s Modoodem a vyslovuje se pro potřebu „aktualizovaného multikulturalismu“, který stojí na demokratických a veřejných hodnotách, tj. nesmí zasahovat do svobody druhých - jak se stalo právě při útocích v Británii nebo při zákazu zahalování žen ve Francii (Rodriguez-García 2010).

Rákoczyová (2012) vyzdvihuje pozitiva (která jsou již v této práci uvedena) a z negativních stránek jmenuje dle Castlea a Millera „*riziko mobilizace a radikalizace etnických menšin*“, které souvisí s posílením nacionalistických a xenofobních postojů většinové společnosti a dále „*polarizaci a celkovou dezintegraci většinové společnosti*“ (vznik paralelní společnosti) a podle Bantiga a Kymlicky „*ztrátu solidarity a celkovou delegitimizaci sociálního státu*“ (Rákoczyová, Trbola a kol. 2009, s. 15). Tyto negativní jevy ale dle autorky nastávají v případě, že dojde k *neúspěšné integraci* přistěhovalců, kteří budou následně vytlačeni na okraj hostitelské společnosti (ibid) a to odpovídá separaci a marginalizaci v pojetí této práce.

Bond (1998) se také přiklání k multikulturalismu, když popisuje ideální společnost jako harmonickou v tom smyslu, že je v ní přítomna jak jednota, tak rozdílnost. Jednota přitom podle něj není zajištěna homogenitou společnosti. Bond společnost až poeticky přirovnává k vaření pokrmu, kdy odlišné chutě, aroma, barvy a textury jednotlivých ingrediencí dají jídlu jedinečnou chuť. Každý z nás jsme jedinečný: genetickou výbavou, socializací, charakterem, znalostmi a dovednostmi, a společnost by měla být uspořádána tak, aby tyto odlišnosti chránila a sjednocovala, což je pak prospěšné jejím členům i jí samotné. V takovém sociálním řádu bude každému jedinci umožněno najít si své místo a tak bude dosaženo přirozené pospolitosti (Bond 1998).

Také Boswick a Heckmann (2006) doporučují multikulturalismus jako nový model všem společností, jejichž populace se díky imigraci stala multietnickou a odlišují multikulturalismus a asimilacionismus: multikulturalismus znamená odmítání asimilační politiky i veřejného tlaku na asimilaci. Podle těchto autorů by země měly rozpoznat, že se staly zeměmi imigračními, pochopit potřebu migrace a akceptovat politické, kulturní a sociální konsekvence.

⁹ Osobně nesouhlasím s Rodriguezovým názorem, že jsou bombové útoky a podobné akce výsledkem multikulturalismu země, protože tyto se dějí i v zemích nemultikulturalistických.

Multikulturalismus je podporován i v dokumentech nadnárodních organizací (např. OECD, EU a OSN). Dokument OECD (Is migration good for the economy?) pojednává o tom, zda je imigrace výhodná pro ekonomiku zemí. V dokumentu není použito slova „multikulturalismus“, ale je v něm vyjádřena myšlenka, že každá země by měla maximalizovat výhody plynoucí z migrace. Imigranti dle autorů nezatěžují ekonomiku hostitelské země: vyplňují vzniklé mezery v rychle rostoucích i upadajících ekonomických sektorech a nepobírají na dávkách více, než vydělají (jak se v některých zemích s oblibou tvrdí)¹⁰, podílejí se (zejména v Evropě) na flexibilitě pracovního trhu, přijíždějí s určitými dovednostmi a podílejí se tak na rozvoji lidského kapitálu přijímajících zemí a na jejich technologickém pokroku. Neméně důležitou výhodou je to, že imigranti posilují podíl populace v produktivním věku a mění tak věkovou pyramidu hostitelských zemí. Migranti podle Gagnona bývají nejčastěji v mladších a ekonomicky aktivních věkových skupinách a proto se podílejí na snižování indexu stáří¹¹ (Is migration good for the economy?). Největším doporučením v tomto dokumentu je zvyšovat míru zaměstnanosti migrantů v hostitelských zemích, a to zejména tam, kde existuje štedrý sociální systém (ve Francii, Belgii a Švédsku¹²) což by mělo mít pozitivní efekt i na životy migrantů, kteří tak jako tak většinou přijeli za lepším životem a prací. „*Snahy o lepší integraci imigrantů by měly být vnímány jako investice a ne jako náklady*“ (Is migration good for the economy?, s. 3).

K tomu výhody z multikulturalismu plynou i pro jednotlivé členy dominantní společnosti ve smyslu téměř neomezených možností pro osobní rozmanitost. Lidé žijící v multikulturních společnostech nejsou omezeni počtem jazyků, které se mohou učit, ani počtem kultur, se kterými se mohou seznámit (Berry 1998). Možnost využití léčby zkušeným lékařem tradiční čínské medicíny, možnost učit se orientální tance nebo si vybrat mezi tureckým kebabem, mexickou tortillou a španělskou paelou – to je jen velmi málo z téměř neomezeného počtu možností, za jejichž přítomnost vděčíme právě prolínání kultur. Kromě toho imigranti mohou přinést nové názory, postoje či styly komunikace a tím hostitelskou zemi kulturně obohatit. Boswick, Heckmann (2006) jdou ještě dále, když vyjadřují zajímavou myšlenku, že na imigranty lze nahlížet jako na jedince s kvalitami, které jsme my sami ztratili (emocionalita, stabilní rodinné vztahy, spontaneita) a že bychom se tedy v některých ohledech mohli od nich přiučit.

¹⁰ V ČR mají imigranti „ve srovnání s českou populací podstatně vyšší míru ekonomické aktivity společně s nízkou nezaměstnaností“ (Drbohlav a kol. 2010, s. 156)

¹¹ Zajímavé je, že index stáří, který se v angličtině nazývá „dependency ratio“ lze doslovně přeložit jako „míra závislosti“.

¹² Příloha č. 3 – Graf míry nezaměstnanosti členů a nečlenů EU v roce 2001 znázorňuje, že v těchto zemích je také největší nezaměstnanost imigrantů.

5.3 Integrace a migranti

Nejen z pohledu přijímajících zemí a jejich členů přináší multikulturalismus podporující integraci jisté výhody. I samotní migranti, kteří volí strategii integrace a jsou ji schopni v daném prostředí uplatnit, z tohoto těží. Týká se to zejména jejich duševního zdraví, které je ve srovnání s migranty volícími ostatní strategie, o mnoho lepší.

Ukazatele integrace dle Berryho (2005) a jeho studie, která zahrnovala přes 5000 mladistvých migrantů usazených ve 13 zemích, zahrnovaly: pozitivní postoj ke strategii integrace, pozitivní etnickou i národní identitu, znalost a používání etnického i národního jazyka a přítomnost sítě přátel z etnické skupiny i z řad národa dané země. Tato studie odhalila (jako mnoho dalších), že strategie integrace je mezi migranty nejpreferovanější, ale především, že integrace je nejméně stresující akulturační strategií (alespoň v případě, že je podporována majoritní společností). V první kapitole byla popsána adaptace jako výsledek akulturace a byly popsány její dvě složky: psychologická adaptace, která se projevuje v celkovém pocitu spokojenosti a dobrého duševního zdraví migranta a socio-kulturní adaptace, jejímž ukazatelem (pokud je pozitivní) je to, že se člověk (v našem případě imigrant) orientuje v denních záležitostech sociálního života dominantní společnosti (např. škola, práce, úřady). Ve výše jmenované studii Berry potvrdil naprosto jasný a konzistentní vzorec: lidé v integrační skupině byli (v porovnání s ostatními skupinami) nejlépe adaptovaní v obou adaptačních složkách. Tento výsledek je důkazem toho, že ti, kdo uplatňují integrační akulturační strategii budou dosahovat lepších výsledků v celkové adaptaci, než ti, kteří uplatňují ostatní akulturační strategie (zejména marginalizaci a separaci, ale i asimilaci) (Berry 2006, Berry 2005). O pozitivních stránkách integrace a pozitivní korelaci této strategie s adaptací se vědělo již dříve a Berry dokonce tvrdí, že se potvrdila v každém průzkumu, který se této oblasti týkal a to ve všech akulturačních skupinách. Proč tomu tak je však dle Berryho není zcela jasné. Pravděpodobně se jedná o to, že tento typ akulturační strategie v sobě nese mnoho ochranných prvků: ochotu pro vzájemnou dohodu (např. přítomnost pozitivních postojů skupin vůči sobě navzájem a absenci předsudků a diskriminace u většinové společnosti) a účast na obou kulturách projevující se např. v tom, že imigrant má sociální oporu ze dvou zdrojů a větší flexibilitě (Berry 1997b).

Ward, který se zabýval etno-kulturním konfliktem identity zjistil, že tento konflikt je signifikantně menší u migrantů, kteří uplatňují strategii integrace, než u těch, kteří uplatňují ostatní strategie. Míru etno-kulturního konfliktu výrazně zvyšovala vnímaná diskriminace a důležitou roli hrála i kulturní distance. Čím vzdálenější byla kultura, tím větší byla míra etno-kulturního konfliktu identity (Ward 2008).

Studie provedena Boskim ukázala, že lidé, kteří se identifikovali se svou původní (polskou) kulturou a zároveň kulturou většinové společnosti (americkou), neměli horší duševní zdraví, než ostatní. Pociťovaná duální identita (ke které při integraci dochází) tedy nesnižuje pocit dobrého duševního zdraví (Sam, Berry 1997).

Také Curranova studie Irských imigrantů potvrdila, že ti, kteří volili strategii integrace se těšili lepšímu duševnímu zdraví, než ti, kteří upřednostňovali ostatní strategie. Nejhorší duševní zdraví pak bylo pozorováno u těch, kteří volili strategii marginalizace a následovala separace a asimilace (Berry 2005).

Z uvedeného vyplývá, že integrace je nejlepší možnou strategií nejen z pohledu hostitelských společností, ale i z pohledu migrantů.

5.4 Doporučení

Pro vlády ve společnostech, které přijímají imigranty, Berry (2006) na základě (nejen) uvedených zjištění doporučuje podporovat imigranty ve volbě strategie integrace a jejím uplatnění, protože psychologická a sociokulturní adaptace jsou při této strategii nejpozitivnější. Integrace dle autora zahrnuje přijetí dvou druhů postojů a orientací jak mezi imigranty, tak dominantními společnostmi. Za prvé imigranti mají zájem o zachování své původní kultury a dominantní společnost tomu nebrání – dokonce to podněcuje. Za druhé participace a inkluze do života přijímající společnosti jsou imigranty vyhledávané a jsou umožněné a podporované většinovou společností. Za těchto okolností integrace vyžaduje určitou iniciativu. Vlády by měly zvážit poskytování podpory imigrantským a etnokulturním komunitním organizacím, aby byly kulturní ztráty limitovány nebo jim bylo zabráněno, aby etnická identita migrantů byla podporována a jejich způsob života mohl pokračovat; vlády by měly usilovat o rozvoj politiky a programů povzbuzujících participaci imigrantů na denním životě národa, což by mělo vést k tomu, že nebudou izolováni ve svých vlastních komunitách nebo odcizeni většinové společnosti; a vlády by měly vytvořit politiku a programy, které by u většinové společnosti podněcovali akceptaci kulturní diverzity a spoluúčast odlišných lidí na životě této společnosti. Veřejné vzdělávání o hodnotách rozmanitosti a protidiskriminační zákony a zákony o rovném zacházení jsou vhodnými nástroji těchto inovací. Berry samotným imigrantům doporučuje, aby se snažili hledat cesty ke své vlastní integraci jak jen je to možné (Berry 2006).

Mezi konkrétní aktivity podpory integrace imigrantů se řadí kulturní aktivity pro imigranty (organizace divadelních, tanečních a filmových představení) nebo školení, (Boswick, Heckmann 2006). Konkrétní aktivity jsou blíže definovány v dokumentu Evropské komise (Communication on immigration, integration and employment) a

zahrnují zapojení migrantů do občanského života prostřednictvím kultury, sportu a ve školách, kdy komunikace mezi kulturními skupinami má zvyšovat vzájemnou toleranci a respekt; veřejnou podporu všeobecně pozitivního postoje vůči migrantům, která vyžaduje silné politické vedení; a jasný závazek k podpoře pluralistických společností a eliminaci předsudků. Dokument udává, že propagování přátelského postoje a netolerance vůči předsudkům je zejména v kompetencích politiků a masmédií, která zde hrají nejdůležitější roli; z dalších doporučených aktivit lze jmenovat zpřístupnění zdravotní a sociální péče imigrantům nebo zvýšení jejich zaměstnatelnosti (uznávání vzdělání ze země původu, jazykové kurzy aj.).

5.5 Kritika evropských zemí

Rodriguez poukazuje na to, že evropské země jsou dosti protekcionalistické a imigrantům nedávají moc manévrovacího prostoru. Termín „multikulturalismus“ se podle něj v evropských kruzích stal velmi nepopulárním a nezdárka se pojí s negativními konotacemi. *„Protože byl multikulturalismus nesprávně vykládán jako ideologie, která nějakým způsobem zákonitě vede k polarizaci společnosti a její ghettoizaci, je na něj dnes (v Evropě) nahlíženo jako na nefunkční možnost pro řízení imigrace“* Rozmanitá společnost však není dle Rodrigueze společností rozdělenou na různé kulturní skupiny a když se bude podporovat rozmanitost v rámci sociální a politické rovnosti a interakce mezi rozdílnými kulturami se přemění ve společenskou hodnotu tak, jako tomu je u multikulturních přístupů, pak heterogenní a dialogický veřejný prostor, který vznikne, bude mít mnohem pravděpodobněji ten efekt, že povede k větší celkové sociální soudržnosti než by tomu bylo v případě segregace a exluze (Rodriguez-García 2010, s. 268).

Boswick a Heckmann (2006) kritizují evropské země pro jejich asimilacionismus a poukazují i na to, že imigranti ve většině evropských zemí vykazují nízkou úroveň vzdělání, kvalitu bydlení a vyšší příjmů.

Ting-Toomey a Chung (2012) - inspirovaní Mutsvairem 2010, D'Emiliem 2011 - shodně uvádějí, že evropské země čelí vážné kritice kvůli jejich anti-imigračnímu sentimentu. Autoři rozvádějí konkrétní evropské aktivity, které jsou toho důkazem. Konkrétně Nizozemí, kde musejí potenciální občané sledovat video, na základě kterého se pak testuje, zda jsou připraveni stát se občany Holandska. Součástí videa jsou scény, jejichž sledování může být pro muslimské imigranty nepříjemné - líbající se homosexuálové a odhalená žena. Dále autoři kritizují jazykové zkoušky v Rakousku a Itálii, bez kterých se tamější imigranti nemohou ucházet o občanství a test ze znalosti kultury v Británii (zahrnující např. politiku, geografii, historii a umění). Ting Toomey a Chung nezapomínají ani na kontroverzní téma zahalování muslimských žen ve Francii,

kteře bylo od 11 dubna 2011 zakázáno pod pokutou 150 Euro. Zahalené ženy musejí pokutu buď zaplatit, nebo se zúčastnit speciálních občanských kurzů. Taková opatření dle Ting-Toomey, Chung (2012) vedou k tomu, že se imigranti cítí spíše jako hosté, případně jako nevítaní podezřelí (což v důsledku logicky podporuje jedině strategii separace a marginalizace).

5.6 Integrace v ČR

„Českou migrační politiku po roce 1989 lze spíše považovat za reaktivní politický nástroj s nedostatkem systematického přístupu“ (Drbohlav a kol. 2010, s. 71) Tak soudí Dušan Drbohlav, docent, jehož jméno se v České republice s tématem migrace a integrace pojí asi nejvíce.¹³ Tato podkapitola si neklade velký cíl kompletně popsat integraci imigrantů v ČR. Nicméně pochopit akulturaci imigrantů v kontextu České republiky bude přínosné pro srovnání s Kanadou, která byla popsána výše a tím snad povede k ne-etnocentrickému vnímání této problematiky.

Z předchozího textu je zřejmé, že Evropské země se v postojích vůči imigrantům výrazně od Kanady liší (ale třeba i od USA a Austrálie) a jsou za své postoje často kritizovány. Česká republika se mezi tyto země řadí. Ona i historie těchto zemí byla velice odlišná. Do Kanady, USA i Austrálie se začaly stěhovat imigrantské vlny najednou a s tím souvisela i nutnost vytvoření migračních a integračních politik v podstatě hned v počátcích jejich života v těchto zemích. Oproti tomu, jak soudí Bernard, Mikešová (2014) byly v evropských zemích počátky migrace spojeny s organizací dočasných pracovních pobytů migrantů v době, kdy nebyl dostatek pracovní síly, a tak nebylo třeba o jejich integraci usilovat. Tato potřeba se objevila až s postupným prodlužováním délky jejich pobytu a příchodem dalších členů rodiny.

Česká republika byla v posledních dekádách spíše emigrační zemí. Po otevření hranic v roce 1989 se po 40 letech otevřela cesta mezinárodním vztahům, což bylo dále podpořeno vstupem ČR do Evropské unie v roce 2004. V této době začali do ČR imigrovat cizinci a jejich počet neustále roste. V roce 2014 u nás, podle Drbohlava a Valenty, žijí 4% cizinců a to je jedno z nejvyšších čísel v rámci nových členů Evropské unie (Drbohlav, Valenta 2014). Počátek integrační politiky se u nás datuje až kolem roku 1991 (Drbohlav a kol. 2010) a tak je tato oblast v ČR relativně nová. Integrace v ČR nebyla v historii monitorována, ale z monitorovacích zpráv okresních poradních orgánů z roku 2002 lze odvodit, že *„preferovaným způsobem integrace migrantů (z pohledu českých občanů) je asimilace“* Tvrzení, že česká společnost je silně asimilacionistická je podpořeno průzkumy mínění české veřejnosti, prováděného

¹³ V roce 2014 Drbohlav píše, že česká vláda udělala za poslední desetiletí v rozvoji integrace cizinců významné kroky, i když prostor ke zlepšování je stále velký (Drbohlav, Valenta 2014).

Centrem pro výzkum veřejného mínění. „V roce 2008 více než dvě třetiny české populace prosazovaly nutnost poměrně vysokého stupně přizpůsobení cizinců české majoritní společnosti a pouze 4% obyvatel by povolila cizincům plně žít podle zvyklostí a obyčejů jejich původní kultury“ (Drbohlav a kol. 2010, s. 126). Asimilace je zde vnímána stejně, jako je vymezena v této práci.¹⁴

Drbohlav čerpá z totožných dat, když poukazuje na to, že cizinci jsou v ČR vnímáni jako problém. Děje se tak ale jen v případě, že je otázka v průzkumu směřována na vnímání cizinců v rámci celé České republiky. Je-li dotaz obměněn na vnímání cizinců v rámci místa bydliště, tak je počet respondentů s touto odpovědí ve všech letech (2003, 2005, 2008) mnohonásobně nižší. Z toho lze podle Drbohlava odvodit, že „negativní postoje v rámci celého Česka jsou do velké míry způsobeny nikoli osobní, nýbrž zprostředkovanou u zkušeností“ která se dle např. Sakové „vytváří především na základě informací z masmédií a má často spíše negativní zabarvení“ (Drbohlav a kol. 2010, s. 127). Jedná se o zcela totožný princip, jako je princip předsudku, který byl vymezen na začátku této kapitoly. Dá se tedy logicky odvodit, že Češi jsou ve vnímání cizinců výrazně ovlivněni předsudky, které jsou často podněcovány veřejnými médii. Tomu nasvědčuje i to, že s růstem intenzity kontaktů mezi Čechy a imigranty (kterých od 90. let v ČR neustále přibývá) se mění postoje Čechů vůči nim, a to směrem k čím dál větší toleranci. To odpovídá poznatkům o kontaktní hypotéze (Drbohlav a kol. 2010). Bernard a Mikešová (2014) potvrzují tuto tendenci na výsledcích stejného výzkumu z roku 2013 a poukazují na negativní postoje Čechů vůči cizincům, které jsou ovlivněny předsudky a na to, že takové postoje následně vedou k „relativní uzavřenosti komunit cizinců“ (Bernard, Mikešová 2014, s. 529).

Matysová porovnává Českou Republiku s ostatními zeměmi v oblasti integrační politiky (konkrétně oblast diskriminace) na základě výstupů ze studie MIPEX III (Migrant Integration Policy Index) z května 2010. Tato studie dle Matysové „porovnává integrační politiky 31 zemí Evropy a Severní Ameriky pomocí 148 ukazatelů... a se 44% pro oblast ochrany proti diskriminaci zaujímá Česká republika 25. místo z celkového počtu 31 zemí a zaostává za vyspělými státy“ (Matysová 2012, s. 28).

Nejpočetnějšími skupinami imigrantů jsou skupiny Slováků, Ukrajinců a Vietnamců, na které se zaměřuje největší pozornost. Imigranti se v ČR aktivně podílejí na ekonomice a přispívají do sociálního systému více, než z něj čerpají. Přitom plní na

¹⁴ Většina Čechů by upřednostnila, aby se imigranti vzdali své kultury. Jan Pokorný poukazuje na české komunity v Americe, kde si lidé dodnes připomínají své (české) kořeny a pokládá čtenáři otázku: „Necítíme nad tím spíše hrdost?“ (Pokorný 2015)

českém trhu práce spíše doplňkovou než konkurenční roli, protože pracují zejména v pro Čechy neatraktivních pozicích¹⁵, po kterých je nízká poptávka (Drbohlav a kol. 2010). Podpoře rozvoje lidského kapitálu imigrantů a rozvoje jejich dovedností se dle Drbohlava a Valenty (2014) nevěnuje pozornost a předpokládá se, že budou pracovat právě v těchto neatraktivních pozicích v tzv. 3D jobs „*dirty, dangerous, and demanding*“, které jsou zároveň málo placené (Drbohlav, Valenta 2014, s. 62).

Dle Drbohlava a Valenty (2014) je i účast imigrantů na politickém životě malá (nemohou volit, ani být voleni), znalost českého jazyka se nesleduje a programy pro imigranty v ČR již sice existují, nicméně většinou jsou přístupné jen imigrantům z třetích zemí a přicházejí ze zemí EU, jsou opomíjeni. Česká republika nemá dle autorů žádný program pro nově příchozí imigranty a integrace imigrantů není jedním z hlavních politických cílů této země a tomu odpovídá i omezené úsilí a financování této oblasti, které se spoléhá především na využívání fondů EU. ČR tak podle autorů nedokáže zatím plně využít kvalifikaci a vzdělávací potenciál imigrantů (Drbohlav, Valenta 2014). Nově (od r. 2009) v ČR existují centra pro podporu integrace cizinců (Drbohlav, Valenta 2014). Integraci se věnují i nevládní organizace (např. Sdružení pro integraci a migraci).

Z uvedených poznatků vyplývá, že se integraci imigrantů se v ČR nevěnuje taková pozornost, jakou by si toto téma zasloužilo už s ohledem na neustále rostoucí počet imigrantů a že se plně nevyužívá jejich potenciálu a možnosti jejich podílu na rozvoji lidského kapitálu. Většina české populace se přiklání k asimilaci imigrantů, což odpovídá strategii tzv. *melting pot*, která pokud je velkým úsilím o asimilaci imigrantů se dá nazvat spíše strategií *pressure cooker*, která namísto asimilace imigrantů může vést k jejich uchýlení se k nejméně funkčním strategiím - *separaci* a *marginalizaci*. ČR se však v porovnání se zaoceánskými i některými západními zeměmi musela s imigrací začít vyrovnávat později a tak je toto téma relativně nové a na zlepšeních se postupně pracuje¹⁶. Není možné, na základě řešené literatury, mezi sebou porovnávat zaoceánské země a ČR už proto, že historický vývoj těchto zemí je značně odlišný, nicméně v ČR je dnes možné se inspirovat aktivitami, např. programy, které již v zahraničí byly implementovány a jejichž funkčnost byla ověřena.

¹⁵ Dle Rákoczyové a Pořízkové dochází k dualizaci zahraniční zaměstnanosti, kdy imigranti získávají buď velmi kvalitní místa na primárním trhu, nebo naopak místa velmi nekvalitní (Rákoczyová, Trbola a kol. 2009).

¹⁶ Dokumenty MVČR, které se integraci migrantů věnují, jsou např. Zpráva o situaci v oblasti migrace (2012) nebo Aktualizovaná Koncepce integrace cizinců (2011).

5.7 Nejdůležitější poznatky kapitoly o integraci

Aktivní uplatnění strategie integrace (ve srovnání s ostatními strategiemi) vede k pozitivní akulturaci a adaptaci migrantů, což v důsledku přináší řadu nepřehlédnutelných výhod pro dominantní společnost i migranty samotné.

Evropské země jsou vesměs kritizovány za upřednostňování asimilační strategie a uplatňování asimilační politiky. Mezi tyto země se řadí i Česká republika, která integraci imigrantů nějak výrazně nepodporuje. Přílišná snaha o asimilaci imigrantských skupin (značná i v ČR) často vede k separaci imigrantských skupin a tvoření segregovaných enkláv na okraji společnosti. Kultura nedominantních skupin se tedy nakonec stejně časem nevytrácí, jak se při usilování o asimilaci často předpokládá¹⁷. Zkušenosti z typicky multikulturních zemí ukazují, že multikulturalismus lze úspěšně řídit a že obavy, které se často s multikulturalismem pojí, nemusí být vždy oprávněné.

Uvedení autoři, kteří se akulturací (případně přímo integrací) zabývali se shodují na tom, že integrace v multikulturní společnosti je nejlepším možným řešením života v kulturně-plurálních společnostech.

K podpoře integrace ze strany většinové společnosti může dojít: eliminací negativních stereotypů, předsudků a diskriminace (výchovou k multikulturní společnosti), přizpůsobením sociálních institucí tak, aby se na životě v nich imigranti mohli podílet a byly v nich tolerovány jejich kulturní odlišnosti, přizpůsobením vzdělávacího kurikula aj.

¹⁷ U třetí generace imigrantů je dokonce popisován fenomén etnického znovuoživení – „*snaha o návrat ke kulturním tradicím předků, resp. země původu, přestože s původní kulturou a jejím jazykem nemají třeba tyto lidé přímý kontakt*“ (Průcha 2010, s. 186). Průcha poukazuje na související hypotézu, že tento fenomén může vysvětlovat náboženský fanatismus u třetích generací imigrantů.

6 AKULTURACE A DUŠEVNÍ ZDRAVÍ MIGRANTŮ

Migranti jsou jedinečné osobnosti. Každý z nich je k migraci jinak motivován, každý má jiná očekávání, každý volí a uplatňuje jiné akulturační strategie a tím ovlivňuje akulturaci svým osobitým způsobem. Existuje mnoho faktorů, které mají vliv na akulturaci migrantů a jejich duševní zdraví (psychickou pohodu), což zase zpětně ovlivňuje celý proces i výsledek. O některých z nich je pojednáno v této kapitole.

6.1 Fáze akulturace

Akulturace začíná již před migrací. Už v této fázi má migrant o přijímající společnosti určité představy a vytvářejí se specifická očekávání. Ve chvíli, kdy se jedinec ocitne v přijímající společnosti, dochází ke kontaktní fázi, ve které začne docházet ke kulturní výměně a ke změnám - objevují se první stresory. Většinou následuje fáze konfliktu, během které roste napětí a tlak na změny v chování migrantů a zejména v případě, kdy migrant není ochoten své chování plně přizpůsobit životu v dominantní společnosti, dochází ke stresu. Pokud konflikt a napětí přetrvávají, může dojít k fázi krize, ve které konflikt vrcholí a je nezbytné najít jeho řešení. Fáze krize (pokud k ní dojde) je nejvíce stresující a může se pojit s patologickým chováním. Nakonec může dojít k adaptaci, kdy se vztahy mezi skupinami urovňají a kdy dochází k redukci stresu (Berry, Kim 1998). Míra akulturačního stresu bude tedy závislá na tom, kterými fázemi migrant prochází a ve které fázi se zrovna nachází.

6.2 Akulturační stres

Každý jedinec, se dle Berryho (1997a) po příchodu do nového sociokulturního prostředí musí s požadavky na změny vyrovnávat a musí se do jisté míry podílet na obou kulturách. Přitom tato zkušenost může být vnímána jako výzva, která může obohatit život jedince a jeho možnosti nebo jako překážka snižující životní šance. Migranti zvažují význam těchto zkušeností a mohou je vyhodnotit jako zdroj problémů (stresory) nebo jako neškodné zkušenosti a někdy dokonce jako příležitosti (Berry 1997a). Rozdílné přístupy k těmto zkušenostem ovlivňují, jak akulturace ideálně vedoucí k psychologické adaptaci (která sebou nese pocit dobrého duševního zdraví) probíhá. V souladu s výše uvedenými přístupy migranta se může jednat o velmi jednoduché učení se novému chování, které je vhodné v novém prostředí a zároveň odnaučování se chování, které je v novém prostředí nevhodné, kdy tento proces probíhá bez problémů a některé změny se mohou dít dokonce bez migrantova uvědomění (Berry 2005). Další možností je, že toto učení není až tak jednoduché a změna chování sebou přináší určitý konflikt. Migranti procházejí akulturačním

stresem¹⁸ (který se může projevovat např. psychosomaticky) musejí volit vhodný způsob zvládnání této zátěže (coping strategy). Pokud by došlo k tomu, že by jedinec neměl kapacitu k vyrovnání se v daném kulturním kontextu se změnami, např. kvůli tomu, že by jich bylo příliš mnoho najednou, došlo by ke třetí variantě, která se pojí s vážnými psychickými problémy jako je klinická deprese a úzkost (Berry, 1997b).

K akulturačnímu stresu dle Berryho (1997b) dochází v případě, že existuje větší míra konfliktu a zážitek tohoto konfliktu je sice problematický, ale zároveň kontrolovatelný a zvladatelný. V tomto případě si je daný jedinec vědom toho, že se potýká s problémy, které plynou z interkulturního kontaktu a se kterými se není schopen vyrovnat jednoduše ani rychle tím, že se přizpůsobí (Berry 1997b).

Akulturační stres může být chápán v pozitivním slova smyslu, kdy se přeměňuje v kreativní sílu, stimuluje, motivuje a jinak ovlivňuje psychologické fungování jedince (Berry, Kim 1998).

6.3 Faktory ovlivňující vztah mezi akulturací a duševním zdravím

Faktory, které ovlivňují akulturaci, byly z velké většiny popsány v rámci předešlého textu. Tato podkapitola je spíše jejich shrnutím, které probíhá s cílem vytvoření uceleného přehledu těchto charakteristik.

6.3.1 Faktory na skupinové úrovni

Míra akulturačního stresu bude ovlivněna tím, v jaké akulturační skupině se migrant nachází (dobrovolný, nedobrovolný, dočasný). V souvislosti s duševním zdravím mají dobrovolní imigranti oproti nedobrovolným tu výhodu, že se v hostitelské zemi nacházejí na bázi dobrovolnosti a tu nevýhodu, že se u nich mohou častěji objevovat výčitky svědomí plynoucí z opuštění rodiny, přátel atd. Je pravděpodobné, že dobrovolní imigranti se budou těšit lepšímu duševnímu zdraví než nedobrovolní, kteří bývají ovlivněni velmi negativními zážitky z pre-imigrační fáze a kteří jsou si vědomi trvalého charakteru migrace. Dočasní migranti jsou v novém prostředí jen krátkodobě a za specifickým účelem a tak se dá očekávat menší míra akulturačního stresu. K tomu Podle Ting-Toomey a Chung (2012) bývají postoje dominantních společností vůči dočasným migrantům přívětivější a tak je na ně vyvíjen menší tlak na přizpůsobení se, což ještě více snižuje zažívaný stres. Na druhou stranu vědomí krátkodobosti pobytu v dané zemi může vést k nezájmu o navazování vztahů s členy většinové společnosti, což může mít v důsledku snížení pocitu duševní pohody (Berry, Kim 1998). K tomu u tohoto typu migrantů může dojít k akulturačnímu stresu znovu, když se vrátí domů. Ting-Toomey a Chung (2012) tento jev a jeho fáze detailně

¹⁸ Někdy je akulturační stres označován jako kulturní šok, a to zejména ve starší literatuře.

popisují a navrhují, s přihlédnutím k myšlenkám Sussman a Loewenthal, uskutečňování tzv. re-entry programů (programů opětovného vstupu) pro tyto migranty.

Míra kulturní distance popsaná ve třetí kapitole bude ovlivňovat akulturaci s tím, že většinou platí pravidlo: čím větší distance, tím větší míra akulturačního stresu. Ting-Toomey, Chung (2012) popisují výjimku, a to případy, kdy se jedinec setkává s lidmi s podobnou kulturní historií a je rozhořčen, když nejsou naplněna jeho očekávání z interakce, která se ovšem (mylně) odvíjela z očekávané podobnosti (např. Mexičané a Kolumbijci).

Na úrovni dominantní společnosti budou mít na akulturaci a duševní zdraví migrantů vliv zejména *míra předsudků a diskriminace*. Berry (2006) zjistil, že vnímaná diskriminace má na duševní zdraví mladých migrantů negativní vliv a že tito pak omezují vyhledávání sociálního kontaktu s členy dominantní kultury. Předsudky a diskriminace souvisejí s *akceptací dané skupiny* – její prestiží. Některé skupiny bývají akceptovány více než jiné (např. na základě etnického původu nebo náboženství). Méně akceptované skupiny se budou častěji setkávat s předsudky a diskriminací, což vede k většímu akulturačnímu stresu (Berry, Kim 1998). Pokud bude v přijímající společnosti prosazována myšlenka *multikulturalismu*, bude akulturace častěji směřovat k integraci (která je většinou migrantů preferovaná) a to se bude odrážet v dobrém duševním zdraví migrantů v této kapitole.

Dobrá *aktuální ekonomická situace přijímající země* bude mít pozitivní vliv na akceptaci imigrantů a tak většinou snižuje míru akulturačního stresu.

6.3.2 Faktory na individuální úrovni

Faktory na individuální úrovni lze dle Berryho a Kim (1998) rozdělit na dvě úrovně podle toho, zda byly přítomny před akulturací (tyto nazýváme pre-kontaktní charakteristiky) nebo se vyvíjely v jejím průběhu. Pre-kontaktní charakteristiky nebude v průběhu akulturace možné moc ovlivnit, ale bez jejich znalosti lze jen velmi těžko porozumět migrantům a akulturačnímu procesu (Berry 1997a).

6.3.2.1 Pre-kontaktní charakteristiky

Pre-kontaktní charakteristiky mohou předurčovat, zda bude jedinec pod akulturačním tlakem jednat efektivně. Prvním důležitým faktorem této skupiny je *znalost kultury přijímající země* a jazyka, který se zde používá (Berry, Kim 1998). Podle Ting-Toomey, Chung (2012) do znalosti kultury můžeme zahrnout např. znalost politických a ekonomických systémů nebo náboženství dané země. Pokud jedinec nezná kulturu, do které přichází, může se dostávat do nečekaných situací, kterým nerozumí, a jak soudí Ting-Toomey, Chung (2012) vědomí neznámého vytváří tušení hrozby a tušení hrozby vyvolává strach a emocionální zranitelnost.

Znalost jazyka je důležitá pro vytváření vazeb s dominantní společností. Ramelli et al. (2013) potvrdili hypotézu, že efektivní komunikace imigrantů s přijímající společností v prvních měsících akulturace ovlivňuje, zda bude migrant vyhledávat kontakt s dominantní kulturou a tedy i volbu akulturační strategie. To dle autorů platí zejména u jedinců s vysokou potřebou kognitivního uzavření¹⁹. Důležitým poznatkem uvedené studie je to, že čím dříve dojde k efektivní komunikaci migrantů s většinovou společností, tím pravděpodobněji bude mít tato interakce na volbu akulturační strategie vliv. Doporučení autorů je, aby intervence zaměřující se na integraci migrantů, byla uskutečňována co nejdříve po jejich příjezdu. Jestliže migrant nezná jazyk dané společnosti, mohou tento prvotní kontakt usnadnit etnická média (např. místní noviny nebo televize v jazyce migranta), která dle Ting-Toomey, Chung (2012) omezují pocit osamocení a akulturační stres.

Věk migranta má prokazatelný vliv na míru zažívaného stresu, přičemž, čím je jedinec starší, tím složitěji probíhá jeho akulturace. Období dospívání tuto křivku narušuje, protože akulturace v tomto období bývá složitější, než v dospělém věku (Berry 1997a).

Pohlaví může mít na akulturaci různý vliv. Ženy jsou dle např. Beisera pravděpodobně náchylnější k prožívání akulturačního stresu (Berry 1997a), což může souviset i s odlišností rolí ženy v jednotlivých kulturách (např. Naidoo dle Berry 1997a).

Další proměnou je *vzdělání migranta*. Výzkumy ukazují, že vyšší vzdělání migranta je indikátorem nižší míry akulturačního stresu (Beiser dle Berry 1997a). Berry (1997a) popisuje možné důvody tohoto efektu vzdělání tak, že vzdělání je samo o sobě osobním zdrojem a že obecně pomáhá k lepšímu analyzování situace a řešení problémů, ale také že vyšší vzdělání koreluje s dalšími zdroji jako je výdělek, pracovní status (potažmo sociální status) atd., což jsou další ochranné faktory.

Se vzděláním souvisejí i další faktory: vliv *sociální mobility* migrantů a jejich *ekonomická situace*. Migranti mají určitý status v zemi svého původu, jehož ukazatele (např. pracovní pozice a vzdělání) po příjezdu do přijímající země často ztrácejí hodnotu (Cumming et al. dle Berry 1997a). To se dle Berryho může dít kvůli tomu, že existuje skutečný rozdíl mezi kvalifikacemi daných zemí, ale i kvůli předsudkům a následně to vede k tomu, že zatímco imigrant očekával zlepšení svých životních podmínek, dochází k jejich (alespoň dočasnému) zhoršení, což se může projevit v míře zažívaného stresu a vést až k depresi (Berry 1997a).

¹⁹ Touha po jednoznačnosti – vyhýbání se nejednoznačnému.

Důvody, které vedly migranta k relokaci – *motivace* - a to, zda se naplnila jeho *očekávání*, jsou další determinantou akulturačního procesu, která byla částečně popsána v předchozím textu. Vliv tzv. pull faktorů bývá přítomen zejména u dobrovolné migrace. Jedná se o pro-aktivní faktory, které souvisejí s pozitivními očekáváními života v nové zemi. Oproti tomu tzv. push faktory jsou reaktivní povahy (člověk musí) a jsou přítomny pokud se jedná o nucenou migraci. Obě skupiny faktorů mají vliv na míru stresu, nelze však říci, které více v negativní míře (Kim dle Berry 1997a). Pokud má migrant nerealistická očekávání, bude docházet ke zvýšení míry stresu z důvodu jejich nenaplnění. Na druhou stranu, dle Ting-Toomey a Chung (2012), pozitivní očekávání (např. ve smyslu víry, že migrace je správným životním krokem) budou kladně ovlivňovat adaptaci a může docházet i k efektu sebenaplnujícího se proroctví.

Imigrant má před odjezdem určité *osobnostní charakteristiky* jako např. místo kontroly, introverzi/extraverzi, sebevědomí, preferenci způsobu zvládnání zátěže nebo komunikační schopnosti. Osobnostní charakteristiky migranta budou mít vliv na jeho chování a prožívání v celém procesu. Např. lidé s vnitřním místem kontroly budou vnímat situace, které nemohou kontrolovat, jako více stresující. Berry se ale domnívá, že tyto charakteristiky samy o sobě pravděpodobně nemají takový význam jako to, jak migrant „zapadne“ do nového kulturního prostředí (Berry 1997a).

6.3.2.2 *Faktory vznikající v průběhu akulturace*

Jednotlivé charakteristiky, které se objevují až v průběhu akulturačního procesu, lze považovat buď za rizikové, nebo ochranné, přičemž stejný typ charakteristiky může plnit obě dvě funkce podle toho jakou má hodnotu (Berry 1997a).

V úvodu této kapitoly byly popsány fáze akulturace. Nejen to, ve které fázi se imigrant nachází, ale i *délka* celého *procesu* bude hrát důležitou roli. Během akulturace dochází k různým změnám (migrant se učí jazyk, obstarává si práci, bydlení, navazuje nové kontakty a objevují se nové způsoby trávení volného času) a to, jak rychle se budou dít, bude ovlivňovat míru zažívaného akulturačního stresu (Berry 1997a). Úzkost má přítom v čase snižující se tendenci (Sam, Berry 1997).

Volba *akulturační strategie* a možnost jejího uplatnění může ovlivnit akulturaci pozitivně nebo negativně. Integrace se pojí s nejlepším duševním zdravím migrantů, následuje asimilace a dále separace a marginalizace. Propojení akulturačních strategií volených migranty s kvalitou jejich duševního zdraví migrantů bylo popsáno v předchozích kapitolách. Bylo také uvedeno, že rozpor mezi migrantem preferovanou strategií a schopností ji v daném kulturním prostředí uplatnit může vést ke zvýšení míry akulturačního stresu. Podle Berryho a Kim (1998) je míra zažívaného akulturačního

stresu při integraci (je-li podporována majoritní společností) nejmenší a opět následuje asimilace, separace a marginalizace.

Bude záležet i na tom, zda má migrant v novém prostředí *sociální sítě*, které mu v případě potřeby mohou poskytnout oporu (Berry, Kim 1998). Důležité jsou sociální vazby (např. v rodině, skupině migrantů nebo ve většinové společnosti), jejichž existence se (pokud jsou příjemného charakteru) spojuje s nižší mírou akulturačního stresu (Berry 1997a), ale i na *sociální opoře* v podobě kulturních a sociálních institucí, které se na podporu imigrantů zaměřují (Sam, Berry 1997).

Výše uvedený přehled faktorů, které mají vliv na duševní zdraví migrantů, jistě není kompletní a je otázkou, zda kompletní seznam vůbec může existovat. Nicméně snad se podařilo poskytnout slíbené, tedy ucelený přehled nejčastěji udávaných charakteristik s jejich (i když velmi stručným) seznámením.

Výčet má samozřejmě jistá omezení. Ne všechny charakteristiky byly totiž potvrzeny v průzkumech, s různými skupinami migrantů a v různých prostředích, a proto nemusí jistojistě platit za každých okolností (Berry 1997b). Berry (1997b) se domnívá, že všechny faktory je možné řídit. Už před odjezdem migranta lze dle Arona např. pomoci migrantovi ve stanovení realistických cílů (Berry 1997b). V procesu akulturace je možné migrantovi poskytnout informace o výhodách udržování vlastní kultury a sociálního kontaktu, ale také o výhodách podílení se na životě většinové společnosti (vzdělávání, práce) zároveň s varováním před marginalizací (ibid). Nejdůležitější je pak upozornit migranta na to, že akulturace je o *vzájemném přizpůsobování se* (ibid). Nejvíce je pak možné akulturaci ovlivnit na straně dominantních společností, např. ve formě programů, pomocí kterých se zabraňuje nátlaku na asimilaci migrantů a zároveň jejich separaci nebo marginalizaci, ale které se snaží o nalezení rovnováhy (ibid). Konkrétní aktivity z pozice dominantních společností byly obsahem páté kapitoly a jsou i součástí kapitoly následující, která pojednává o možnostech andragogických aplikací.

Na závěr této kapitoly je nutné dodat, že akulturace se nemusí nutně spojovat se stresem v negativním slova smyslu. Jak bylo uvedeno, u některých migrantů dochází k akulturačním změnám velmi hladce a bez větších konfliktů. Migrantů mohou začátek života v nové společnosti vnímat jako životní výzvu vedoucí ke splnění snů, vybudování lepších životních podmínek, zvýšení životních šancí. Podle Ting-Toomey, Chung (2012) může mít kulturní šok (akulturační stres v našem pojetí), pokud se dobře zvládne, pozitivní efekty jako např. zvýšení sebehodnocení, emoční obohacení, zvýšení tolerance vůči nejednoznačnosti, zvýšení kompetencí v sociální interakci, kognitivní otevřenosti a flexibility a zvýšení optimistického vidění sebe sama a

ostatních a nutí migranty k přesahování hranic jejich běžného myšlení. Někteří lidé si migraci tak oblíbí, že se stávají tzv. „globálními nomády“ a užívají si život v různých zemích, přičemž se těší ze zážitků pestrého života. Sam a Berry (1997) uvádějí, že u většiny migrantů nakonec dochází k pozitivní adaptaci a přestože se u některých z nich nejedná o jednoduchý proces, u většiny nedochází k žádným psychopatologiím a že k jakési „patologizaci“ akulturace pravděpodobně došlo tím, že byla dlouho doménou psychiatrů a klinických psychologů (Berry 2005). K tomu Berry et al. (2011) uvádějí, že se v mnoha studiích ukazuje, že existuje spojitost mezi akulturací a dobrým fyzickým zdravím, což může souviset s předpokladem, že se zdravotní stav migrantů „přizpůsobuje“ zdravotnímu stavu většinové společnosti.

7 AKULTURACE A ANDRAGOGIKA

Andragogika je věda interdisciplinární a transdisciplinární. Akulturací se zabývá několik věd a právě andragogika je schopna poznatky těchto věd vhodně kombinovat a využít – zejména pak poznatky sociologie a interkulturní psychologie. Velmi zjednodušeně, sociologie se zajímá především o společnosti, ve kterých akulturace probíhá, zatímco u psychologů jsou v centru pozornosti individuální aktéři (v našem případě migranti) kteří se v těchto společnostech nacházejí. Problematiku akulturace ale nelze řešit zcela odděleně – např. politická opatření nemohou být účinná, budou-li ignorovat rozsáhlé vědění, které o akulturaci migrantů existuje v psychologii a nebudou-li brát v úvahu poznatky sociologie. Právě andragogika dokáže “pokrýt” oblasti, které nejsou ani v zájmu sociologie, ani psychologie. Tak například projektování a uskutečnění vzdělávací akce pro nově příchozí imigranty je zcela jistě v kompetenci andragogů. Taková vzdělávací akce, pokud se vydaří, vede k pozitivnímu ovlivňování akulturace migrantů, což je prospěšné jak migrantům samotným, tak přijímající společnosti.

Andragogika je vědou aplikovanou, což znamená, že se snaží poznatky využít k praktickým opatřením, přičemž reaguje na aktuální společenské dění a nově vznikající potřeby. Akulturace sice není novým tématem, ale neustále narůstá počet migrujících osob a s tím vznikají nové potřeby ve společnosti, které jsou s tímto jevem spojeny a na které by andragogika měla reagovat. Ukázkovým příkladem je právě nově vzniklá potřeba interkulturního vzdělávání dospělých, která souvisí se zvyšujícím se počtem migrujících. Vzdělávání lidí, kteří pocházejí z odlišných kultur je velmi specifické a vycházejí samostatné publikace zaměřené na toto téma (např. Marginson, S. Ideas for Intercultural Education. USA. 2011) Dospělé bude původní kultura ovlivňovat téměř vždy více než děti. Migrující si sebou do nového prostředí přinášejí hodnoty, zvyky, způsoby chování a myšlení své původní kultury a ty je v procesu učení ovlivňují a oni pak zase zpětně ovlivňují celý vzdělávací proces. Téma interkulturního vzdělávání je úžasné téma pro rozvoj andragogiky, a které andragogika může rozvíjet a pravděpodobně i normovat.

Nahlížíme-li na andragogiku v dimenzi personální práce, nabízí se téma organizačního života ve společnostech, kde pracují lidé různých národností, ale i organizačního života ve firmách se zahraničním vedením, kdy řízení lidských zdrojů musí zohledňovat interkulturní vztahy v těchto organizacích a ideálně této variability co nejlépe využít pro zvýšení efektivity organizace. Podnětné může být i využití poznatků o akulturaci a jednotlivých strategiích v organizačním životě např. při sloučení dvou či

více organizací v jednu firmu, v jehož důsledku skupiny zaměstnanců procházejí procesem akulturace.

Andragogika je věda o výchově a jako taková plní společenskou funkci. Snaží se připravit člověka na společenské změny, přičemž by neměla vycházet z mocenských ani elitních zájmů, ale měla by se soustředit na zájmy všech sociálních vrstev a skupin – tedy i migrantů. Andragogickou intervencí v podobě výchovy je osvěta společnosti s cílem omezení předsudků v dané společnosti, přičemž konkrétně se může klidně jednat o pořad v televizi nebo rádiu, ale i o pořádání interkulturních setkání, při kterých budou mít lidé příležitost poznat jedince z odlišných kulturních prostředí, což může výrazně snížit předsudky a pozitivně ovlivnit akulturaci migrantů.

V zájmu andragogiky není ani tak společnost jako jedinci v ní a v centru pozornosti andragogiky je pomoc těmto jedincům, přičemž se nejedná o situace, kdy je tento člověk v nekontrolovatelné situaci (např. psychopatie). Andragogika se zajímá o jedince v kritickém uzlu životní dráhy, kterým rozhodně akulturace je a právě v tomto období se snaží člověku pomoci. V tomto ohledu je velmi vhodným andragogickým prostředkem pozitivního ovlivňování poradenství a koučing migrantů, které lze uplatnit, jak před jejich odjezdem - např. pro nastavení reálných cílů a očekávání, tak po jejich příjezdu do nové země (orientace při výběru vhodné akulturační strategie). K tomu i migranti, kteří úspěšně prošli procesem akulturace a u kterých již došlo k adaptaci, mohou vyhledávat specializovaný servis např. ve formě kariérního nebo partnerského poradenství, při kterém se rozlišují a zohledňují kulturní rozdíly a specifika pozice migrantů v majoritní společnosti.

Jestliže andragogiku vnímáme jako vědu o vyrovnávání se dospělého člověka se sociálními institucemi, pak jsou to právě migranti, kteří se musejí vyrovnávat s pozměněnou podobou většiny sociálních institucí a to ve velkém počtu najednou.

Lidský kapitál existuje v každé zemi a často je to právě kapitál imigrantů, který není plně využíván. Andragog usilující o mobilizaci lidského kapitálu, může pracovat s migranty tak, že bude zjišťovat skutečné kapacity migrantů, usilovat o rozvinutí potenciálu a následně o jeho využití v praxi. Konkrétně tak může jít o kariérní poradenství, kdy andragog zjistí dosaženou kvalifikaci migranta a doporučí způsoby dalšího rozvoje nebo nostrifikaci vzdělání a bude společně s migrantem hledat možnosti využití znalostí a zkušeností v praxi s ohledem na aktuální stav trhu práce, ale i jeho předpokládaný vývoj. Pokud je tento proces úspěšný, dochází k mobilizaci kapitálu migranta a rozvoji lidského kapitálu v té které zemi, což napomáhá rozvoji této země.

Člověk má osvojeny určité hodnoty a chování. K jejich osvojení dochází během socializace a enkulturace. Během akulturace si migrant osvojuje hodnoty nové – často odlišné s těmi, které má již zvnitřněny a tento proces si většinou uvědomuje - dochází k jeho animaci – oduševňování. U lidí většinové společnosti dochází k animaci při styku s lidmi jiné kultury – snaží se porozumět odlišnostem mezi kulturami a někdy dokonce vysvětlit odlišnosti. Andragog se může na tomto procesu podílet při již zmíněných interkulturních setkáních – jejich organizací a mediací – kdy pozitivně ovlivňuje (třeba i budoucí) akulturaci migrantů.

A konečně, andragogika jako věda o sociálních a individuálních souvislostech změn syntetického statusu souvisí také s migrací, protože právě při migraci zákonitě dochází ke změnám sociálního statusu. Se změnou prostředí se téměř vždy pojí změna zaměstnání. Nemusí se přitom jednat o opuštění jednoho zaměstnání a hledání nového v podmínkách přijímající společnosti. Může se jednat o relokaci organizace, ve které migrující pracuje. V této chvíli migrant sice zůstává na stejné pozici, ale v jiné zemi tato pozice bude mít jinou prestiž a pravděpodobně i jiné finanční ohodnocení (alespoň v poměru k nákladům na život v této zemi). Výjimku tvoří snad jen lidé, kteří nejsou prostorově závislí na zaměstnavateli nebo svých zákaznících. Lze si představit např. designéra webových stránek nebo profesionálního fotografa. Tato skupina migrantů se neustále rozrůstá a vzniká nový fenomén nazývaný digitální nomádismus. Kvalifikace je jedním z ukazatelů sociálního statusu, ale ne vždy má kvalifikace získaná v jedné zemi stejnou hodnotu v zemi další. Studium práva v České republice těžko zaručí absolventovi kariérní úspěch v této oblasti v jiné zemi. Stejně tak psychologové zvyklí na práci s Čechy si nemusí troufat na práci s lidmi v jiné než české kultuře. Ukazatel životního způsobu se s příjezdem do nové země také změní. Rozhodně se tak děje ve sféře bydlení, ale pravděpodobně i ve způsobu trávení volného času. Dojde-li k tolika změnám najednou, může být pro migranta náročné se s nimi vyrovnat a andragog by měl být schopen pomoci minimalizovat negativní důsledky těchto změn.

Po celou dobu a ve všech pojetích i výše uvedených aplikacích andragogiky se nese duch péče o člověka. Přitom tato péče má edukativní dimenzi a má společenský charakter – reflektuje společenské dění – nejen migraci, akulturaci a adaptaci migrantů. Andragogická intervence rozhodně zaujímá velmi významné místo v této oblasti. Migrant je aktérem, o kterého se andragogika může (nebo musí?) zajímat, a to dokonce ve všech svých pojetích a dimenzích. Snad by se tak dala nazvat interkulturní andragogikou. Andragogickými nástroji lze pozitivně ovlivnit proces akulturace a tím i její výsledek a pomoci tak nejen migrantům, ale i členům většinové společnosti.

8 ZÁVĚR

K akulturaci začalo docházet od chvíle, kdy se poprvé přesunula větší skupina lidí na místo, kde již žila skupina jiných lidí a bude k ní pravděpodobně docházet stále častěji. Není možné se jí vyvarovat. Dokud lidé budou migrovat, bude akulturace aktuálním tématem a vzhledem k neustálému přibývání migrace, narůstá i popularita a význam tohoto jevu.

Je těžké říct, zda je akulturace dobrá nebo zlá. Jak jsme zjistili, u některých jedinců je tento proces velmi problematický, u jiných probíhá velmi hladce a dobře adaptovaní migranti se těší vyššímu sebehodnocení a často lepšímu životu, než kterého by byli schopni dosáhnout v zemi svého původu. V některých zemích jsou imigranti vnímáni jako zdroj problémů, jinde jako zdroj růstu - nejen ekonomického, ale i růstu lidského kapitálu. Předpokladem pro to, aby se imigranti podíleli na tomto růstu, je jejich zařazení do většinové společnosti, které oni sami mají většinou v úmyslu. Vypadá to však, že ne vždy je jim takové zařazení (bez toho, aby se museli zcela vzdát své etnické identity) přijímajícími společnostmi umožněno, a tak se zdá, že záleží více na společnostech, než na samotných migrantech, zda budou schopny potenciál migrace využít ve svůj prospěch a tím vlastně pomoci i samotným migrantům. Nástroje, jak toho dosáhnout zřejmě existují a mnohé jsou již ověřeny v praxi. Bude záležet dosti na tom, která země si potenciál migrace uvědomí dříve a která později, potažmo která země bude migranty s jistým potenciálem akceptovat a snažit se vytvářet takové programy, které budou podporovat jejich rozvoj a integraci a kam tedy tito lidé budou směřovat. Ono je to dnes volbou samotných (často kvalitních) lidí, kde se nakonec rozhodnou žít a často to bývá právě tam, kde je jim umožněno jejich potenciál plně rozvíjet a kde jsou jejich výkony lépe ohodnoceny.

Věřím, že se podařilo splnit vytyčené cíle, tedy porozumět akulturaci z hlediska migrantů i majoritních společností a odhalit faktory, které mají na akulturaci vliv. Je nyní jasné, že na otázku, zda je akulturaci možné pozitivně ovlivňovat, existuje jednoznačná odpověď a také to, že andragogika má v tomto tématu obrovské množství prostoru ke svému působení.

Anotace

Jana Machalková

Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie

Akulturatione migrantů

Počet znaků: 113 552

Počet příloh: 3

Počet titulů použité literatury: 37, internetové zdroje: 8

Akulturatione je proces, který se děje při setkání dvou a více kultur a jehož výsledkem je adaptace. Migranti v procesu akulturatione volí mezi čtyřmi strategiemi: integrací, asimilací, separací nebo marginalizací, které mohou být uplatněny pouze v případě, že jsou kompatibilní s akulturační orientací přijímající společnosti: multikulturalismem, tzv. tavícím kotlíkem/papířákem, segregací a exkluzí. Jako nejlepší strategie migrantů se jeví integrace, a to v případě, že je možné ji v dané většinové společnosti uplatnit. To lze jen v případě multikulturních společností, které nelze zaměňovat s kulturně-plurálními společnostmi. Akulturatione má vliv na duševní zdraví migrantů i život společností, ve kterých žijí. Cílem této práce je odhalení faktorů, které se podílejí na průběhu akulturatione a jejím výsledku a tím i zjištění, zda je tyto faktory možné ovlivňovat. Práce by měla zároveň odpovědět na otázku, zda by takové ovlivňování bylo někomu prospěšné.

Klíčová slova:

Akulturatione, asimilace, integrace, multikulturalismus, akulturační strategie migrantů, akulturační orientace společností, migranti, akulturační stres, duševní zdraví.

Annotation:

Acculturation is a process arising when two or more cultures come into contact and its outcome is adaptation. Migrants choose one of four acculturation strategies: integration, assimilation, separation or marginalisation that can be applied only when it is compatible with corresponding acculturation orientation of the dominant society: multiculturalism, melting pot/pressure cooker, segregation or exclusion. Integration if allowed to use by the dominant society is considered to be the best migrant's strategy. It can be used only in multicultural societies which are not to be confused with culturally plural societies. Acculturation affects mental health of migrants as well as the life of the dominant societies in which the migrants live. The purpose of this thesis is to reveal the factors that are affecting the process of acculturation and its outcomes and by its

means if it is possible to influence those contributing factors. The thesis should also answer a question if such influence would be anyhow beneficial.

Key words:

Acculturation, assimilation, integration, multiculturalism, acculturation strategies of migrants, acculturation orientations of societies, migrants, acculturative stress, mental health.

Seznam literatury a zdrojů

- BERNARD, J., MIKEŠOVÁ, R.** *Sociální integrace imigrantů na rozhraní mezi dočasnou migrací a trvalým usazením.* Sociologický časopis, 2014, roč. 50, s. 521–545.
- BERRY, J.** *Acculturation: Living successfully in two cultures.* International Journal of Intercultural Relations, 2005, roč. 29, s. 697–712.
- BERRY, J. et al.** *Immigrant Youth: Acculturation, Identity and Adaptation.* Applied Psychology: An International Review, 2006, 55 (3), s. 303–332.
- BERRY, J. W.** *Socio-psychological costs and benefits of multiculturalism.* A Journal of the Humanities and Social Sciences, 1998, roč. 2, s. 209–233.
- BERRY, J. W.** *Conceptual approaches to acculturation.* In: *Acculturation: Advances in theory, measurement and applied research.* Washington DC: APA Press, 2003.
- BERRY, J. W.** *Cultures in contact: Acculturation and change.* Allahabad: G. B. Pant Social Science Institute, 1997.
- BERRY, J. W. et al.** *Cross-cultural psychology: research and applications.* 3rd ed. Cambridge: Cambridge University Press. 2011.
- BERRY, J., KIM, U.** *Acculturation and Mental Health* In: DASEN, P., BERRY, J. and SARTORIUS, N. *Health and cross-cultural psychology: toward applications.* Newbury Park: Sage Publications, c1988.
- BERRY, JOHN W.** *Immigration, Acculturation, and Adaptation.* Applied Psychology: An International Review, 1997, roč. 46, s. 5–68.
- BERRY, John W.:** *Contexts of acculturation.* In: *The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology.* Cambridge: Cambridge University Press. 2006.
- BOND, H. M.** *Unity in diversity: Orientations and strategies for building a harmonious, multicultural society.* A Journal of the Humanities and Social Sciences, 1998, roč. 2, s. 234–263.
- DASEN, P., BERRY, J. and SARTORIUS, N.** *Health and cross-cultural psychology:*

toward applications. Newbury Park: Sage Publications, c1988.

DRBOHLAV, D., VALENTA, O. *Building an integration System: Policies to Support Immigrants' Progression in the Czech Labor Market*. Washington DC and Geneva: Migration Policy Institute and International Labour Office, 2014.

DRBOHLAV, Dušan a kol. *Migrace a (i)migranti v Česku: Kdo jsme, odkud přicházíme, kam jdeme?* Praha: SLON. 2010.

, **Rebeca.** *Psychoanalytic perspectives on migration and exile*. New Haven: Yale University Press, c1989.

HOFSTEDE, G. *Kultury a organizace. Software lidské mysli*. Praha: FF UK, 1999 [orig. 1991].

HOFSTEDE, G., JONKER, C. M., VERWAART, T. *Cultural Differentiation of Negotiating Agents*. Springer Science+Business Media B.V. 2010.

IVANOVÁ, K. a kol. *Multikulturní ošetřovatelství I*. Praha: Grada. 2005.

KAGITCIBASI, C. *Diversity of Socialization and Social Change* In: DASEN, P., BERRY, J. and SARTORIUS, N. *Health and cross-cultural psychology: toward applications*. Newbury Park: Sage Publications, c1988.

LIEBKIND, Karmela: *Ethnic identity and acculturation*. In: *The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press. 2006.

MARSELLA, A. J. and DASH-SCHEUER, A. *Coping, Culture, and Healthy Human Development: A Research and Conceptual Overview* In: DASEN, P., BERRY, J. and SARTORIUS, N. *Health and cross-cultural psychology: toward applications*. Newbury Park: Sage Publications, c1988.

MATYSOVÁ, K. *Akultura migrantů v České republice*. *Acta oeconomica pragensia*, 2012, roč. 5, s. 24–35.

O'SULLIVAN, D. *Kulturní cizinci a rekonstrukce školství: Lekce z irské zkušenosti pro střední Evropu?* *Sociologický časopis*, 1996, roč. 2, s. 159–173.

PRŮCHA, Jan. *Interkulturní psychologie: [sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů]*. 3. vyd. Praha: Portál, 2010.

PRŮCHA, Jan. *Multikulturní výchova: Teorie - praxe - výzkum*, Praha: ISV, 2000.

RABUŠICOVÁ, M. *K sociologii výchovy, vzdělání a školy*, Brno: Masarykova univerzita, 1991.

RÁKOCZYOVÁ, M., TRBOLA, R. a kol. Sociální integrace přistěhovalců v České republice. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009.

RAMELLI, M., FLORACK, A., KOSIC, A. and ROHMANN, A. *Being prepared for acculturation: On the importance of the first months after immigrants enter a new culture*. International Journal of Psychology, 2013, roč. 48, s. 363–373.

RODRIGUEZ-GARCÍA D. *Beyond Assimilation and Multiculturalism: A Critical Review of the Debate on Managing Diversity*. Int. Migration & Integration. 2010, s. 251–271.

SAM, D. L., BERRY, J. W. *Acculturation and Adaptation* In: BERRY, J. W., SEGALL, H. M., KAGITCIBASI, C. *Cross-Cultural Psychology: Social Behavior and Applications*. 2. vyd. Boston: Allyn & Bacon, 1997.

SAM, David L., BERRY, John W.: *Introduction*. In: The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology. Cambridge: Cambridge University Press. 2006.

SAM, David L.: *Acculturation: conceptual background and core components*. In: The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology. Cambridge: Cambridge University Press. 2006.

SZALÓ, C., HAMAR, E. *Vytváření etnokulturních minoritních identit a jejich sociální inkluze*. Sociální studia. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, 2005, roč.1, s. 67–83.

TING-TOOMEY Stella and CHUNG Leeva. *Understanding intercultural communication*. 2nd ed. New York: Oxford University Press, 2012.

TOPINKA, D. *Integrace muslimů do České republiky*. Filosofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, 2008.

URBAN, Lukáš, Josef DUBSKÝ a Karol MURDZA. *Masová komunikace a veřejné mínění*. Praha: Grada. 2011.

WARD, Colleen. *Thinking outside the Berry boxes: New perspectives on identity, acculturation and intercultural relations*. International Journal of Intercultural Relations, 2008, roč. 32, s. 105–114.

Aktualizovaná Koncepce integrace cizinců. Společné soužití [online] 2011 [cit. 2015-03-23]. Dostupné z:
http://www.mpsv.cz/files/clanky/19016/Koncepce_integrace_cizincu_Spolecne_souziti.pdf

Migrant/Migration [online].[cit. 2015-03-14]. Dostupné z:
<http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/international-migration/glossary/migrant/>

OECD. *Is migration good for the economy?* [online] 2014 [cit. 2015-03-14]. Dostupné z:
<http://www.oecd.org/migration/mig/OECD%20Migration%20Policy%20Debates%20Numero%202.pdf>

POKORNÝ, J. *Multikulturalismus, přítel nebo nepřítel?* Deník referendum. [online] 2015 [cit. 2015-03-16]. Dostupné z: <http://denikreferendum.cz/clanek/19750-multikulturalismus-pritel-nebo-nepritel>

BOSWICK, W., HECKMANN, F. *Integration of migrants: Contribution of local and regional authorities. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions* [online] 2006 [cit. 2015-03-14]. Dostupné z:
http://eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_files/pubdocs/2006/22/en/1/ef0622en.pdf

Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on immigration, integration and employment. [online] 2003 [cit. 2015-03-17]. Dostupné z:
<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52003DC0336&from=EN>

Zpráva o situaci v oblasti migrace a integrace cizinců na území České republiky v roce 2012 [online] 2012 [cit. 2015-03-23]. Dostupné z:
file:///C:/Users/JANA/Desktop/Zpr%C3%A1va_o_migraci_a_integraci_2012.pdf

WULANDARI, R. *Melting pot vs salad bowl: A comparative study in Lynne Sharon Schwarz's the opiate of the people and Tahira Naqvi's Thank God for the Jews.* [online] rok neuveden [cit. 2015-03-23]. Dostupné z:
http://eprints.undip.ac.id/39510/2/Melting_pot_vs_salad_bowl.pdf

Přílohy

Seznam příloh

1. Ukázka grafického zpracování letáčku/bilboardů předvolební kampaně strany UKIP
2. Rámec pro výzkum akulturace – proměnné.
3. Graf míry nezaměstnanosti členů a nečlenů EU v roce 2001

Ukázka grafického zpracování letáčku/bilboardů předvolební kampaně strany UKIP

WE'RE BUILDING A WALL TO STOP THE ROMANIANS

GIVE NIGEL A HAND - SEND US YOUR SPARE BRICKS SO WE CAN START CONSTRUCTION TODAY

Send your bricks freepost to:

BRICK APPEAL
UKIP FREEPOST
RLSU-HZBG-UBBG
Lexdrum House
Heathfield
Devon
TQ12 6UT

ENGLAND

Dover

Folkestone

Strait of Dover

INVASION ROUTE?

IRELAND UNITED KINGDOM

NORTH SEA

ATLANTIC OCEAN

FRANCE

BELG.

0 2 4 6 8
Kilometres

NORTH

UKIP logo

A campaign poster for UKIP featuring a portrait of Nigel Farage in the top left. The main headline reads "WE'RE BUILDING A WALL TO STOP THE ROMANIANS". Below this is a map of the English coast showing Dover and Folkestone, with a dashed line representing a wall and red arrows pointing from the Strait of Dover towards the coast. A small map of the UK shows the "INVASION ROUTE?" from France and Belgium. A brick is shown next to the text "GIVE NIGEL A HAND - SEND US YOUR SPARE BRICKS SO WE CAN START CONSTRUCTION TODAY". A list of addresses for a brick appeal is provided. The UKIP logo is in the bottom right.

No border. No control.

The EU has opened our borders to 4,000 people every week.

TAKE BACK CONTROL OF OUR COUNTRY

UKIP

VOTE UKIP 22ND MAY

ukip.org

A campaign poster featuring a photograph of an escalator leading up a white cliff face. The text "No border. No control." is overlaid on the image, with a sub-headline "The EU has opened our borders to 4,000 people every week." The UKIP logo and campaign slogan "TAKE BACK CONTROL OF OUR COUNTRY" are in the top right. The text "VOTE UKIP 22ND MAY" and the website "ukip.org" are in the bottom right.

26 million people in Europe are looking for work.

And whose jobs are they after?

TAKE BACK CONTROL OF OUR COUNTRY

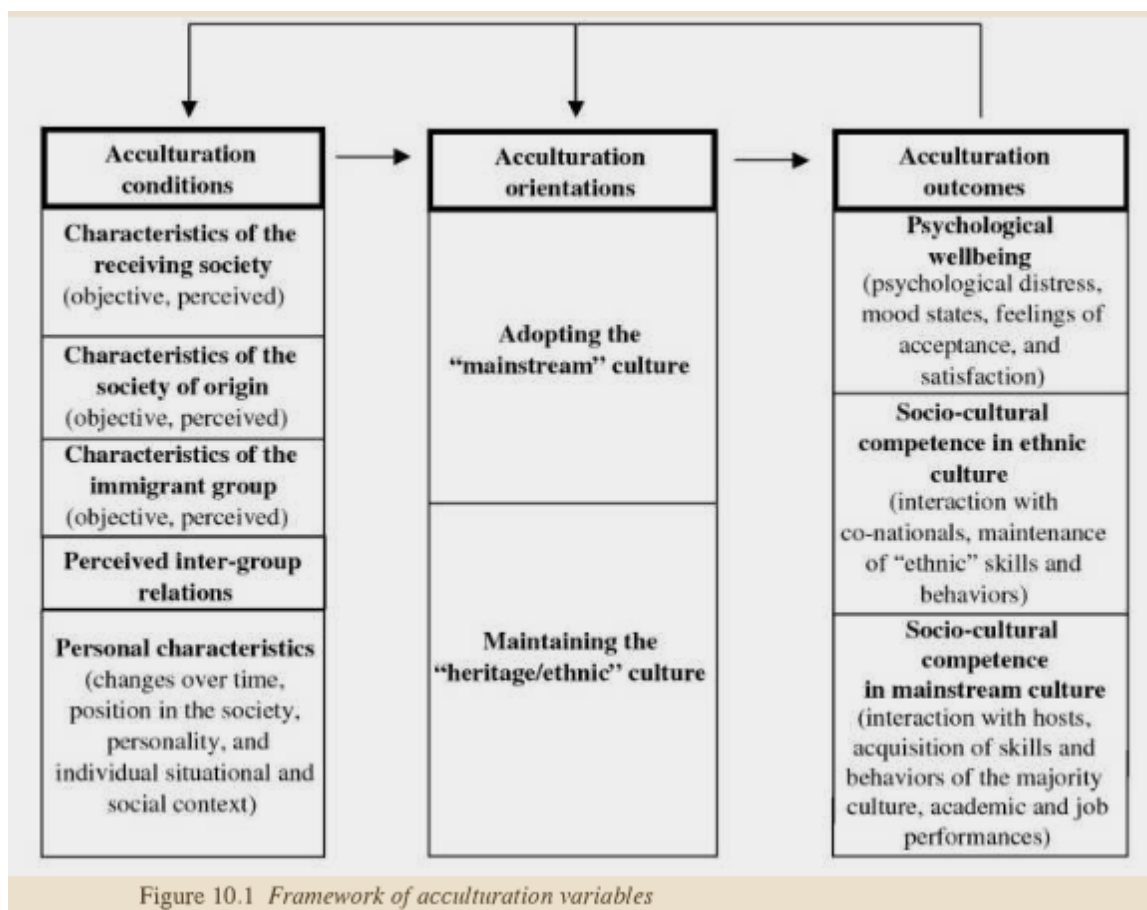
UKIP

VOTE UKIP 22ND MAY

ukip.org

© PA

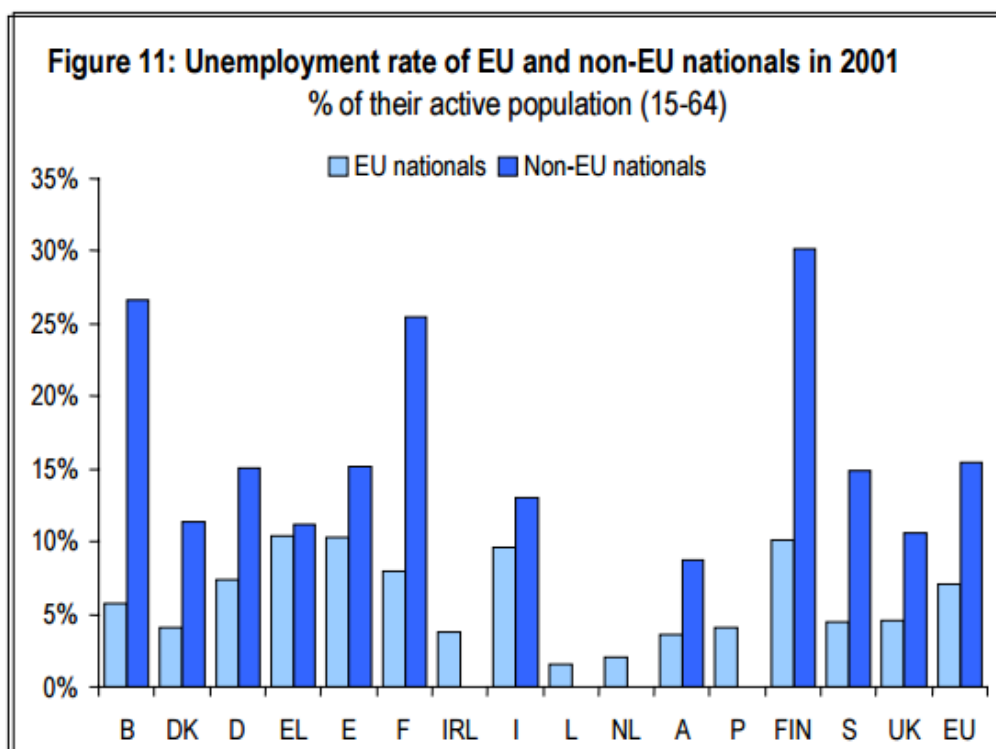
A campaign poster featuring a close-up photograph of a hand pointing directly at the viewer. The text "26 million people in Europe are looking for work. And whose jobs are they after?" is on the left. The UKIP logo and campaign slogan "TAKE BACK CONTROL OF OUR COUNTRY" are in the top right. The text "VOTE UKIP 22ND MAY" and the website "ukip.org" are in the bottom right. A small copyright notice "© PA" is in the bottom left.

Zdroj: Sam, Berry 2006

Příloha č. 3

Graf míry nezaměstnanosti členů a nečlenů EU v roce 2001

Source: LFS, Eurostat.

Zdroj: (Communication)